

თბილისის
ვანო
სარაჯიშვილის
სახელობის
სახელმწიფო
კონსერვატორიის
ტრადიციული
მრავალხმიანობის
საერთაშორისო
ცენტრის
ბიულეტენი

№ 10

სიახლეები

ქართული ფოლკლორული
ანსამბლი.
„ახალუხლები“

უცხოელები ქართული
ფოლკლორის შესახებ.
სილვია ბოლ-ზემპი.
ათასწლოვანი მუსიკალური
ტრადიცია

უცხოური მრავალხმიანობა.
შნიბერგის (ქვემო ავსტრია)
მრავალხმიანი სიმღერა

უცხოური ფოლკლორული
ანსამბლი.
„ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგ“

ქართული მეცნიერებისა და
კულტურის კერები.
შოთა რუსთაველის ქართული
ლიტერატურის ინსტიტუტი

ქართული სიმღერის მოამაგეები.
ნაზი მემიშიში

ქართველი ეთნომუსიკოლოგები.
ვლადიმერ ახობაძე

საქართველოში მცხოვრებ
ხალხთა მუსიკალური
ფოლკლორი.
ვიქტორ დოლიძე.
ოსური ხალხური მუსიკა

ძველი პრესის ფურცლებზე.
გრიგოლ ჩხიკვაძე.
ჩეხი მუსიკოსი საქართველოში

ერთი სიმღერის ისტორია
„ლილე“

რედაქტორი:

მაკა ხარძიანი

მთარგმნელი:

მაია კაჭკაჭიშვილი

კომპ. უზრუნველყოფა:

მაკა ხარძიანი

თამაზ გაბისონია

ლევან ვეშაპიძე

© თბილისის ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის ტრადიციული მრავალხმიანობის კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, 2011

eISSN 1512-228X

ბიულეტენი გამოდის წელიწადში ორჯერ, ქართულად და ინგლისურად

თბილისის ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორია.

მისამართი: საქართველო, თბილისი, 0108, გრიბოედოვის ქ. №8/10.

ტელ: (+995 32) 2998953, ფაქსი: (+995 32) 2987187

ელ-ფოსტა: polyphony@polyphony.ge; polyphony@conservatoire.edu.ge;

www.polyphony.ge

სიახლეები

საქართველოს

ეთნომუსიკალური

ცხოვრება

(იანვარი-ივნისი 2011)

კონფერენციები

29-30.04.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიაში გაიმართა სტუდენტთა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო კონსერვატორიის ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ფაკულტეტის ბაკალავრიატის III კურსის სტუდენტმა თეონა ლომსაძემ.

19.05.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიაში გაიმართა გრ. ჩხიკვაძის დაბადებიდან 110 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კონფერენცია, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების მმართველების თანამშრომლებმა.

27.05.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიაში გაიმართა ახალგაზრდა ეთნომუსიკოლოგთა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს კონსერვატორიის ბაკალავრიატის, მაგისტრატურისა და დოქტორანტურის ქართველმა და უცხოელმა სტუდენტებმა.

2.05.2011 – ბათუმის ხელოვნების სასწავლო უნივერსიტეტში ჩატარდა სტუდენტური კონფერენცია, რომელშიც მუსიკის ფაკულტეტის სტუდენტებმაც მიიღეს მონაწილეობა.

კონცერტები და საღამოები

30.01.2011 – ანსამბლმა „იალონმა“ ჩაატარა სოლო კონცერტი თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის მცირე საკონცერტო დარბაზში, რომელზეც შესრულდა ქართული საგალობლები.

27.02.2011 – ანსამბლმა „დიდგორმა“ ჩაატარა სოლო კონცერტი თბილისის ვ.

სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ საკონცერტო დარბაზში.

25.03.2011 – ანსამბლმა „რუსთავმა“ თბილისის დიდ საკონცერტო დარბაზში გამართა სოლო კონცერტი, რომელიც მიეძღვნა ცნობილი ქართველი მოცეკვავის, ანსამბლ „რუსთავის“ ქორეოგრაფიული ხალმძღვანელის, ფრიდონ სულაბერიძის ვარსკვლავის გახსნას.

31.03.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის ისტორიის მუზეუმის ხელმძღვანელის – მარინა ჩხლაძის ინიციატივით გაიმართა ცნობილი ქართველი ეთნომუსიკოლოგის ევსევი (კუპური) ჭოხონელიძის ხსოვნის საღამო.

14.05.2011 – საზღვარგარეთ მცხოვრებ ქართველთა თანადგომის საქველმოქმედო ჯგუფმა გამართა ედიშერ გარაყანიძისა და ანსამბლ „მასპინძლის“ გარდაცვლილი წევრების ხსოვნის საღამო.

20.04.2011 – ქ. რუსთავის ფოლკლორულ სკოლაში ქართულმა ანსამბლმა „თუთარჩელამ“ და გერმანულმა ანსამბლმა „Vemmes vokales“ გამართა აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულისადმი მიძღვნილი ქართული და გერმანული ხალხური მუსიკის კონცერტი.

26.04.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის მცირე დარბაზში გაიმართა ქართული და გერმანული ხალხური მუსიკის კონცერტი.

12.05.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის მცირე დარბაზში ანსამბლ „თუთარჩელას“ სამმა თაობამ გამართა მსოფლიოს ხალხთა ფოლკლორული მუსიკის კონცერტი სახელწოდებით „აღპებიდან კავკასიონამდე“.

12.05.2011 – მ. ბერძენიშვილის კულტურულ ცენტრ „მუზაში“ ანსამბლმა „მთიებმა“ გამართა ანდრის პირველწოდებულის ხსენების დღისადმი მიძღვნილი კონცერტი.

20.05.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ საკონცერტო დარბაზში გაიმართა გრ. ჩხიკვაძის დაბადებიდან 110 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კონცერტი, რომელშიც მონაწილეობდნენ ანსამბლები: „ანჩისხატის ტაძრის გუნდი“, „კონსერვატორიის სტუდენტური ანსამბლი“, „ლაშარი“, „მზეთა-მზე“, „ახალუხლები“, „ბალავარი“.

29.05.2011 – „ანჩისხატის ტაძრის გუნდმა“ გამართა სოლო საანგარიშო კონცერტი თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ საკონცერტო დარბაზში.

17.06.2011 – ანსამბლმა „სახიობამ“ გამართა რიგით მეხუთე სოლო საანგარიშო კონცერტი თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის დიდ საკონცერტო დარბაზში.

21.06.2011 – ანსამბლმა „ბასიანმა“ გამართა კონცერტი ამერიკის იელის უნივერსიტეტის გუნდთან ერთად მცხეთის „თეატრონში“.

გასტროლები

23.01-7.02.2011 – ანსამბლი „რუსთავი“ მიწვეული იყო ისრაელში სოლო კონცერტების ჩასატარებლად.

18-26.04.2011 – ანსამბლი „რუსთავი“ მიწვეული იყო იტალიაში ქართული კულტურის დღეებზე. გამართა სოლო კონცერტები რომსა და პალერმოში.

28.04-9.05.2011 – „ანჩისხატის ტაძრის გუნდი“ მიწვეული იყო ავსტრიისა და გერმანიის სხვადასხვა ქალაქებში კონცერტებისა და მასტერკლასების ჩასატარებლად.

5.05.2011 – ანსამბლი „რუსთავი“ მიწვეული იყო პოლონეთში (ქ. კრაკოვში) „ფოლკლორული მუსიკის ფესტივალზე“, სადაც სოლო კონცერტი ჩაატარა.

18-25.05.2011 – ანსამბლი „რუსთავი“ მიწვეული იყო ჰოლანდიაში ქართული კულტურის დღეებზე, სადაც 3 სოლო კონცერტი ჩაატარა.

24-27.05.2011 – ანსამბლი „ლაშარი“ მიწვეული იყო ისრაელში საქართველოს დამოუკიდებლობის 20 წლისთავისადმი მიძღვნილ კონცერტზე, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს ქართველმა და ებრაელმა მომღერლებმა.

28.05.2011 – გერმანიაში, ქ. დრეზდენის მართლმადიდებლურ ეკლესიაში ანსამბლმა „რუსთავმა“ ჩაატარა საგალობლების კონცერტი.

26.04-2.05.2011 – აშშ-ს რამდენიმე ქალაქში (ნიუ-იორკი, ვაშინგტონი, კოლუმბია, ფილადელფია) ჩატარდა ფესტივალი „ჩვენებურები“, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო ტრიომ გურიიდან „შალვა ჩემო“ (გური და ტრისტან სისარულიძეები, მერაბ კალანდაძე).

19.05-14.06.2011 – ანსამბლი „თუთარჩელა“ მიწვეული იყო შვეიცარიისა და გერმანიის სხვადასხვა ქალაქებში კონცერტებისა და მასტერკლასების ჩასატარებლად.

2-3.06.2011 – ანსამბლი „რუსთავი“ მიწვეული იყო ტაივანში, სადაც ქართული ხალხური სიმღერებით გააფორმა ტაივანური საბალეტო სპექტაკლი „მოსეტიალე მუსიკოსები“.

ექსპედიციები

7.01.2011 – ანსამბლმა „მთიებმა“ მოაწყო საშობაო მსვლელობები რაჭასა და კახეთში ალილოს ტრადიციის აღორძინების მიზნით.

14.01.2011 – ანსამბლი „მთიები“ იმყოფებოდა მთიან სამეგრელოში კალანდობის მიეწვეული მუსიკალური ტრადიციების აღორძინების მიზნით.

14-19.02.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ფაკულტეტის მაგისტრატურის II კურსის სტუდენტი ნინო რაზმაძე ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების მიმართულებამ მიაგვლინა ექსპედიციაში სვანეთში – მესტია-ლენჯერი-ლატალი.

3-11.04.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ფაკულტეტის ბაკალავრიატის IV კურსის სტუდენტი გიორგი კრავეიშვილი იმყოფებოდა ექსპედიციაში სარფში, ხელვაჩაურსა და ბეთუმში ლაზური მუსიკალური ფოლკლორის ჩასაწერად.

2-10.04.2011 – თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ფაკულტეტის ბაკალავრიატის III კურსის სტუდენტი თეონა ლომსაძე იმყოფებოდა ექსპედიციაში ქართლში (უფლისციხე, კავთისხევი) და ზემო იმერეთში (კიცხი, იგორეთი, თეთრაწყარო, ხუნევი, ვარძია).

ახალუხლები

25.04.-2.05.2011 – თბილისის ვ. სარაჯი-შვილის სახ. სახელმწიფო კონსერვატორიის სასულიერო მუსიკის მიმართულების ასისტენტ-პროფესორი მაგდა სუხიაშვილი და ეთნოლოგი ნინო ღამბაშიძე ქართული ხალხური სიმღერის საერთაშორისო ცენტრმა მიაგვლინა მარტვილის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში მარტვილის სამკალობლო სკოლის შესახებ მასალის მოსაპოვებლად.

28.04.2011 – ანსამბლი „მთიები“ იმყოფებოდა ექსპედიციით ქართლში ჭონის ტრადიციის აღორძინებისა და აგრეთვე ფოლკლორული მასალის შეგროვების მიზნით.

კომპაქტ-დისკები, მასტერკლასები, სტუდიების გახსნა და სხვა

1.01.2011 – ანსამბლმა „მე რუსთველი“ ჩაწერა მეგრული სიმღერები მესამე CD-თვის.

1.03.2011 – ანსამბლმა „შავნაბაღამ“ გახსნა საბავშვო სტუდია.

1.03.2011 – ანსამბლმა „სახიობამ“ გამოსცა სიმღერების და საგალობლების 2 CD.

14 -24.01.2011 – ანსამბლმა „თუთარჩელამ“ ჩაწერა სიმღერების მეექვსე CD.

20-22.04.2011 – ანსამბლმა „თუთარჩელამ“ ქ. ლუნებურგის (გერმანია) ქალთა გუნდთან „Vemmes vokales“ ერთად ქ. თბილისში მასტერკლასები ჩაატარა.

მოამზადა მაკა ხარძიანმა

რუბრიკის სტუმარია ვაჟთა ფოლკლორული ანსამბლი „ახალუხლები“, რომელიც სულ რამდენიმე წლის წინ შეიქმნა. ვთავაზობთ ინტერვიუს ანსამბლის ხელმძღვანელთან – **ოთარ კაპანაძესთან**, რომელიც გახლავთ ვ. სარაჯიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის დოქტორანტი, ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ლაბორატორიის თანამშრომელი და ფოლკ რადიოს წამყვანი.

ესაუბრება **მაკა ხარძიანი**

მ.ხ. – მოგვიყევით თქვენი ანსამბლის შესახებ: როდის ჩამოყალიბდა, რამდენი წევრისაგან შედგება და ა.შ.

ო.კ. – ანსამბლი „ახალუხლები“ ჩამოყალიბდა 2007 წლის მაისში. დებიუტი გექონდა „არტ გენზე“ იმავე წლის ივლისში. შემადგენლობა დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. ამჟამად ანსამბლი 11 კაცისგან შედგება. წევრების ნაწილი პროფესიონალი მუსიკოსია, ნაწილი – მოყვარული მუსიკოსი: გიორგი ბერიკელაშვილი, ოთარ კაპანაძე (ხელმძღვანელი), ალექო კუტუბიძე, შოთა ლეგაშვილი, ჯაბა სიჭინავა, ზაზა ფანჩვიძე, კოტე ჩავლეიშვილი, ლევან წიტიანიშვილი, დათო ჭელიძე, ზურა ჭკუასელი, გიორგი ხუხუნაიშვილი.

მ.ხ. – რას უკავშირდება ანსამბლის სახელწოდება „ახალუხლები“?

ო.კ. – ანსამბლის სახელწოდებაზე, როგორც წესი, სხვადასხვა ასოციაცია უჩნდებათ, უფრო მეტად უკავშირებენ ახალუხს. სინამდვილეში, „ახალუხლები“ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული ძალიან ლამაზი ქართული სიტყვაა და ნიშნავს ახალგაზრდებს. თუკი ანსამბლი მისი წევრების ასაკში გადაბიჯებამდე იარსებებს, სახელწოდება, იმედია, მაინც არ იქნება უხერხული და მაშინაც ახალგაზრდული შემართებით განვაგრძობთ ქართული ხალხური მუსიკის სამსახურს.

მ.ხ. – საქართველოში უამრავი ვაჟთა ანსამბლია, რაც თავისთავად ძალიან კარგია, მაგრამ საინტერესოა, რა მოტივაციით შექმენით ანსამბლი – ახალს რას სთავაზობთ მსმენელს?

ო.კ. – პასუხი შეიძლება ბანალური იყოს, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ანსამბლის შექმნის

სიყვარულმა განაპირობა. ანსამბლის წევრების თავმოყრაში ძალიან დამეხმარა ანსამბლის წევრი კოტე ჩავლეიშვილი. მოტივაციას რაც შეეხება, ცხადია, ნებისმიერი ანსამბლის შექმნის წინაპირობა და საფუძველი ხალხური მუსიკის თავისებური, განსხვავებული ხედვაა; ალბათ, ასე იყო „ახალუხლების“ შემთხვევაშიც. მთავარი ორიენტირი ტრადიციული რეპერტუარისა და, ზოგადად, ხალხური საშემსრულებლო ნორმების დაცვა იყო. თავიდანვე ვეცადეთ, შევხებოდით ისეთ კუთხეებსა და რეგიონებს, ისეთ სიმღერებს ან სიმღერის ვარიანტებს, რომლებიც ნაკლებად იყო წარმოდგენილი სხვა ანსამბლების რეპერტუარში. შეძლებისდაგვარად ვასრულებთ სიმღერებს, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს მთისა და ბარის მუსიკალური დიალექტებიდან.

მ.ბ. – თქვენ, როგორც კონსერვატორიის ქართული ხალხური შემოქმედების ლაბორატორიისა და ფოლკ რადიოს თანამშრომელს, ხელი მიგიწვდებათ უძველეს საარქივო ჩანაწერებზე, ალბათ სწორედ ესაა თქვენი რეპერტუარის ძირითადი წყარო.

ო.კ. – ჩვენი რეპერტუარის საკმაო ნაწილი ნამდვილად ეფუძნება კონსერვატორიის ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების ლაბორატორიაში დაცულ საექსპედიციო მასალას და ჩვენი ანსამბლი ამ მხრივ ნამდვილად არ არის ერთადერთი. აქვე ვისარგებლებ შემთხვევით და მადლობას გადავუხდით ყველას, ვინც უფლებას გვაძლევს ვისარგებლოთ ამ ჩანაწერებით. უნდა გამოვიტყდეთ, რომ ფოლკლორში ჩემი მუსიკალური გემოვნების ჩამოყალიბებაში მთავარი როლი აღნიშნულმა საექსპედიციო ჩანაწერებმა ითამაშა. ამას გარდა, ზოგიერთი უანრისა თუ კუთხის კონკრეტული სიმღერა მხოლოდ კონსერვატორიის ხალხური შემოქმედების ლაბორატორიაში ინახება. „ახალუხლები“ მონაწილეობდა და კვლავ აპირებს

მონაწილეობას ზემოთხსენებული ლაბორატორიის საგანძურის შემკრებთა შემოქმედებით სადამოებში და, რიგ შემთხვევებში, ამ მასალით სარგებლობას ესეც განაპირობებს. ამას გარდა, ანსამბლის რეპერტუარში შედის დიდი რაოდენობა სიმღერებისა, რომელიც ნასწავლია (შეგნებულად არ გამოვიყენებ ტერმინს „აღდგენილი“, რადგანაც ხშირად ეს სიტყვა სრულიად უმართებულოდ და შეუსაბამოდ იხმარება) სანოტო ჩანაწერებიდან, გრამფირფიტებიდან და სხვადასხვა წყაროდან. სამწუხაროდ, არ გვაქვს სიმღერები იმ ექსპედიციებიდან, რომლებშიც თავადაც ვმონაწილეობდი და იმედია, ამ ნაკლოვანებას მაღე აღმოვფხვრით. ჩემი აზრით, მთავარია როგორ გაითავისებ სიმღერას და როგორი მანერითა და ხასიათით იმღერებ, თორემ შეიძლება იშვიათი საექსპედიციო ჩანაწერიდან ნასწავლი საერთოდ დაამახინჯოს ანსამბლმა, ხოლო ძუნწ სანოტო თუ უხარისხო ფონო ჩანაწერს ახალი სიცოცხლე მისცეს.

მ.ბ. – მოგვიყევით თქვენი შემოქმედებითი საქმიანობის შესახებ: რეპეტიციები, გასტროლები, კონცერტები, ღონისძიებები, დისკები. . .

ო.კ. – რეპეტიციებს ვატარებთ რეგულარულად. მინდა, ვისარგებლო შემთხვევით და მადლობა გადავუხადო ფართის დათმობისათვის კონსერვატორიას, სადაც ადრე გვექონდა რეპეტიციები და ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრს, სადაც ამჟამად განვადგრობთ მეცადინეობას. ისევე როგორც ნებისმიერი ანსამბლი, ვიკრიბებით, ვარჩევთ სიმღერებს, ვმსჯელობთ, ვკამათობთ, ვსწავლობთ და ვმღერით. თუმცა, აქვე უნდა ვაღიარო, რომ ანსამბლი არ არის სათანადოდ ორგანიზებული (ცხადია, მთავარი „დამნაშავე“ ანსამბლის ხელმძღვანელია). ამის შედეგია ის, რომ გვაქვს საკმაოდ დიდი რეპერტუარი, მაგრამ დღემდე ვერ ჩავატარეთ სოლო კონცერტი და ჯერჯერობით ვერც დისკის ჩაწერა-გამოცემა მოვახერხეთ.

შემოქმედებით ბიოგრაფიას რაც შეეხება: მონაწილეობა მიგვიღია არაერთ ფოლკლორულ ღონისძიებაში, მათ შორის: „არტ-გენის“ ფესტივალში, თბილისში საერთაშორისო სიმპოზიუმში, ბათუმის ქართული ხალხური სიმღერისა და გალობის ფესტივალში, კონსერვატორიის დიდ და მცირე დარბაზში მოწყობილ ფოლკლორულ სადამოებში, საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში ჩატარებულ ღონისძიებებში. პერიოდულად ვმონაწილეობთ რადიო და ტელეგადაცემებში, ვატარებთ მცირე ლექცია-კონცერტებს უცხოელი სტუმრებისთვის. 2011 წელს მოვახერხეთ წასვლა ალილოზე კახეთის სოფელ კარდუ-

ნახში, ანსამბლის წევრის, გიორგი ბერიკელაშვილის სოფელში და, იმედი მაქვს, სოფლებში აღილოზე სიარულის ტრადიციას არ ვუღალატებთ.

მ.ხ. – რას გეგმათ უახლოეს მომავალში?

ო.კ. – სამომავლო გეგმებში შედის კომპაქტ დისკის ჩაწერა და სოლო კონცერტის გამართვა. თუკი გვექნება ხელშეწყობა, რეგულარულად ვიმოგზაურებთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში ლექცია-კონცერტებით; ჩემი აზრით, ეს თბილისში სოლო კონცერტის ჩატარებაზე ბევრად მეტს ნიშნავს და, ალბათ, დროა, თბილისურმა ანსამბლებმა დედაქალაქური კონცერტების პარალელურად სისტემატურად ვიმოგზაუროთ რეგიონებშიც.

მ.ხ. – გისურვებთ წარმატებებს!

უცხოელები ქართული მუსიკალური ფოლკლორის შესახებ

ათასწლოვანი მუსიკალური ტრადიცია (სვანური ფოლკლორი)

სამხრეთაღმოსავლეთ ევროპის განაპირას ქართველებს – განსაკუთრებით კი სვანებს აქვთ შესანიშნავი, მდიდარი მრავალხმიანი მუსიკა, რომელიც დასავლეთში ადრე ცნობილი არ იყო. ისევე როგორც ევროპაში, რუსეთსა და საქართველოში ფირფიტები 1907 წლიდან იბეჭდებოდა, რითაც შეუძარებელი ისტორიული დოკუმენტაცია ამ მუსიკის შესასწავლად.

სვანეთში, ისევე, როგორც საქართველოს სხვა რეგიონებში, ვოკალური მუსიკა აქტუალურია და კოლექტიურ საქმიანობაზე მაღლა დგას. არ შეიძლება არ მოიხიბლოთ ამ პოლიფონიური მუსიკით, რომელიც განსაცვიფრებელი და ორიგინალურია მეზობელი ქვეყნების (აზერბაიჯანი, სომხეთი, თურქეთი და რუსეთის ფედერაციის ჩრდილოეთ-კავკასიური ქვეყნები) ძირითადად მონოდიურ მუსიკასთან შედარებით.

პოლიფონიური მუსიკის ასეთი აყვავება სხვადასხვა ფაქტორებმა განაპირობა. ქრისტიანობა, რომელიც საქართველოში პირველ საუკუნეში გავრცელდა, სახელმწიფო რელიგიად მე-4 საუკუნეში გამოცხადდა. ეკლესიამონასტრებში საპატიო ადგილი ეთმობოდა სიმღერის შესწავლას. მე-9 საუკუნეში კომპოზიტორები, თეოლოგები, ჰიმნოგრაფები და მგალობლები ქმნიდნენ გუნდებსა და სიმღერების კრებულებს. მე-12 საუკუნეში ჰიმნოგრაფმა იოანე პეტრიწმა განმარტა მრავალხმიანობის სამი ხმა (მზახრი, ჟირი და ბამი), და მათი შერწყმა სამების ერთიანობას შეადარა, რითაც დაადასტურა ურთიერთობა ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიასა და მრავალხმიან ხალხურ სიმღერებს შორის.

ამჟამად სვანები უდიდეს ყურადღებას უთმობენ თავისი მუსიკალური კულტურის დაცვას. ამ მუსიკით საერთაშორისო საზოგადოების დაინტერესება, სვანებს სტიმულს მატებს, დაიცვან ეს მდიდარი ხელოვნება, თუმცა რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნით ექსპორტისა და ტურიზმისთვის მისი გამოყენება, კომერციალიზაციის საფრთხეს შეიცავს.

ქართველი მუსიკისმცოდნეები მკვეთრად მიჯნავენ საქართველოში მრავალხმიანი სიმღერის სამ ტიპს: 1. აღმოსავლეთ საქართველოს ე.წ. ბურდონული მრავალხმიანობა, სადაც ორი ზედა ხმა გაბმული

ბანის ფონზე “დიალოგს” მართავს, 2. დასავლეთ საქართველოს ბარში გავრცელებული პოლიფონიური მრავალხმიანობა, რომელსაც ახასიათებს სამი ან ოთხი ხმის დამოუკიდებელი კონტრაპუნქტული მოძრაობა; 3. სვანეთში გავრცელებული კომპლექსური, ჰომორითმული მრავალხმიანობა, რომელიც ერთსა და იმავე ტექსტზე აკორდების ორგანიზებული თანამიმდევრობით, ხშირი მეტრული ცვლილებებითა და სინკოპებით ხასიათდება.

გარდა ქალების მიერ შესრულებული სამგლოვიარო სიმღერებისა, სვანური სიმღერები ჩვეულებრივ სრულდება სამ ხმაში. ადგილობრივ ტერმინოლოგიაში კარგად ჩანს ამ ხმების განლაგება. შუა ხმა, „მაჟოლ“ („წამყვანი“) ან „მუბნე“ („დამწყები“) არის ძირითადი ხმა, რომელიც სიმღერას წარადგენს სოლისტის მიერ შესრულებული მოკლე მელოდიური ფრაგმენტით, განსაზღვრავს სიმღერის საყრდენი ბგერის სიმაღლეს, ტემპსა და ტექსტის ინტონაციას. ამის შემდეგ ერთდროულად შემოდის ზედა ხმა და ბანი. ბანის პარტიას ძლიერი ხმის მქონე რამდენიმე მომღერალი ასრულებს, რომლებიც ქმნიან ძლიერ ჰარმონიულ ფუნდამენტს. ყველაზე მაღალ ხმას ჰქვია „მეჭემ“ ანუ „მიმყოლი“. დიდ კოლექტივებში, მაგალითად სოფლის ან რეგიონის გუნდებში, შუა და ზედა ხმებს რამდენიმე მომღერალი ასრულებს. გუნდის ასეთი ორგანიზაცია ყველა წევრს აძლევს საშუალებას მონაწილეობა მიიღოს შესრულებაში, თუ ამის სურვილი აქვთ; ასე სრულდება მაგ.: ანტიფონური (ორი გუნდი), ორპირული (სამი სოლისტი და გუნდი) სიმღერები, აგრეთვე სამხმიანი სიმღერები ინსტრუმენტული თანხლებით და ა.შ. საქართველოს სხვა რეგიონების სიმღერებისგან განსხვავებით, სვანურ სიმღერებში შეზღუდულია ხმათა ანსამბლების მოძრაობა, რომელიც იშვიათად სცილდება ოქტავას – ბანი მოძრაობს სეკუნდასა და კვარტას შორის, მაშინ როცა ზედა ხმები სექსტას არ აჭარბებს. მელოდიკაზე მეტად მნიშვნელოვანია ჰარმონიული მოძრაობები.

საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად, სვანური სიმღერების მუსიკალური სისტემა მოდალური და არატემპერირებულია.

პარიზის ადამიანის მუზეუმის ეთნომუსიკოლოგიის განყოფილებაში ჟან შვარცისა და ტრან კუანგ ჰაის მიერ ჩატარებული სვანური სიმღერების აკუსტიკური ანალიზი გვიჩვენებს ნეიტრალური მელოდიური ინტერვალების არსებობას ტონის 3/4-ის სახლოვეს (ნახევარტონსა და მთელ ტონს შორის), დაახლოებით ტონის 5/4-ის სახლოვეს (მთელ ტონსა და მცირე ტერციას შორის) და ნეიტრალური ტერციის არსებობას (მცირე და დიდ ტერ-

ციებს შორის). მეორეს მხრივ, დიდი და მცირე ტერციები იშვიათად გვხვდება. ქალთა სამგლოვიარო სიმღერებში შეიძლება მოგვეხმას 1/4 ტონი. ზედა ხმებისთვის უფრო დამახასიათებელია უმნიშვნელოდ, დაახლოებით ტონით ზევით და ქვევით მერყევი ინტონაციის გაგრძელებული ნოტები. გარდა ამისა, მიიჩნევენ, რომ ამ სიმღერებში სისტემატურად და მკვეთრად გამოხატული გლისანდოები სათავეს უძველეს დროში იღებს. ბგერის სიმაღლის მერყეობა ართულებს კილოების იდენტიფიცირებას და შემდგომ შესწავლას საჭიროებს.

სვანური სიმღერებისათვის ყველაზე დამახასიათებელი აკორდები შემდეგი ინტერვალებისგან შედგება (ათვლა ბანიდან იწყება): კვარტა კვინტასთან ერთად, ხშირად სიმღერის დასაწყისში; კვარტა (ზოგჯერ გადიდებული) სექტიმასთან ერთად ან კვინტა სექტიმასთან ერთად; სეკუნდა სექსტასთან ერთად. აკორდების თანამიმდევრობებს ხშირად აქვთ ერთი ან ორი საერთო ნოტი. ყველაზე დაბალ და ყველაზე მაღალ ხმებს შორის არის მრავალი, ხშირად დაახლოებით ტონით გადიდებული კვინტები. ამგვარად, სვანური სიმღერებისათვის დამახასიათებელი აკორდები არ მიეკუთვნება დასავლურ ტონალურ სისტემას.

მოდულაცია დამახასიათებელია დაბალ მეშვიდე და მეორე საფეხურებზე. ზოგი სიმღერა, რა თქმა უნდა, ეს ეხება შედარებით ახალ სიმღერებს, ტონიკა-დომინანტის ურთიერთდამოკიდებულებით ქმნის დასავლური სიტემის მომიჯნავე კილოებისკენ გადახრის შთაბეჭდილებას.

ყველა სიმღერა არ მთავრდება საწყის ტონიკაზე. ერთი ფარგმენტის დაბოლოება შესაძლოა გახდეს მეორე ფარგმენტის დასაწყისი, ამგვარად იქმნება ჯაჭვური მოდულაცია, სადაც ტონიკა მოძრაობს სიმღერის შესრულების მანძილზე. სვანურ სიმღერებში ზედა ორი ხმის პარალელური ტერციების პასაჟების ჰარმონიული მოქნილობა ასევე დაკავშირებულია კილოების ცვალებადობასთან.

სვანური რეპერტუარი შედგება ჰომორითმული ნიმუშებისგან, რომლებიც ხშირად გაჯერებულია სინკოპებით. დამახასიათებელია მეტრის ცვალებადობაც. ყოველივე ეს საცეკვაო სიმღერების შემთხვევაში ვიზუალურად ცეკვის შესტიკულაციით არის გამოხატული.

სვანეთში ინსტრუმენტები გამოიყენება სიმღერის აკომპანემენტისთვის, გარდა ჩანგისა (ამ საკრავს სოლო შესრულებისთვისაც ხშირად იყენებენ – რედ.). აქ ძირითადი ინსტრუმენტი არის ჭუნირი (სამსიმიანი საკრავი),

რომელსაც აწყობენ დიდი სეკუნდისა და მცირე ტერციის ინტერვალებით. ჭუნირი მიეკუთვნება ვიოლას (ალტის) ოჯახს, თავისი ბრტყელი ჯორაკით. მასზე შესაძლებელია ერთდროულად აქედრდეს სამი ბგერა. ის იწყებს სიმღერას და ავსებს სტროფებს შორის პასაჟებს, აორმაგებს ვოკალური პოლიფონიის სამ ხმას და ამგვარად ამდიდრებს გუნდისა და სოლისტის ტემბრს.

სპეციფიკური მუსიკალური ნიშანთვისებების მქონე ადგილობრივი სიმღერების გარდა, სვანებს უყვართ და ხშირად ასრულებენ სხვა რეგიონების სიმღერებს, რითაც თავის რეპერტუარს ამდიდრებენ. სვანების მიერ მეგრული და კახური სიმღერის შესრულებისას აშკარად შეიმჩნევა მდიდარი ორნამენტებისა და ამ რეგიონების სიმღერებისთვის დამახასიათებელი რუბატოს ნაკლებობა. თუმცა ზოგიერთმა მომღერალმა ოჯახებმა მეგრული ტრადიციისათვის დამახასიათებელი ორნამენტები თავის საკუთარ სტილთან შეაზავა.

სვანებს განსაკუთრებული ხმის ტიპი ახასიათებთ. ქართველი მუსიკოლოგები სიმღერების შესრულების სვანურ სტილს აღწერენ, როგორც მკაცრს, დიდებულსა და მონოლითურს.

სვანურ მუსიკაზე გავლენა მოახდინა დასავლურმა მუსიკამ განსაკუთრებით 1940-იანი წლებიდან. ამ პერიოდში სვანეთში გაჩნდა საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი ფოლკლორული გუნდები. ქართული გუნდები, რომელთა რეპერტუარში არის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების სიმღერები, ასევე ასრულებენ ცნობილ სვანურ სიმღერებსაც. მელოდიებმა თანდათან განიცადეს მოდიფიკაცია, მაგალითად შემოვიდა ტემპერირებული წყობა, აჩქარდა სიმღერების ტემპი. ზოგ მახასიათებელს (მაგალითად ბანის შემსრულებელთა რაოდენობა) ხაზი გაესვა, ზოგი – შერბილდა. მომღერლები ცდილობენ შექმნან სინქრონული ცეზურა, ისინი აკონტროლებენ დადმაველ გლისანდობებს (განსაკუთრებით სამგლოვიარო სიმღერებში სახელწოდებით “ზარ”), სიტყვების მკაფიოდ წარმოთქმის ნიუანსებს. თანამედრივე ესთეტიკის ეს მახასიათებლები, რომლებსაც ძირითადად ეროვნული გუნდები ავრცელებენ, სხვადასხვა დოზით გავლენას ახდენს სვანური გუნდების შესრულების ხარისხზე.

ხშირად ამბობენ, რომ საქართველო მდებარეობს ცივილიზაციების გზაჯვარედინზე, სადაც აღმოსავლური და დასავლური გავლენების ასიმეტრიის შედეგად შეიქმნა ორიგინალური კულტურა. შეიძლება თუ არა სვანური მუსიკა, ისევე, როგორც საქართველოს სხვა რეგიონების მუსიკა, განვიხილოთ ამ კუთხით? შესაძლოა, ზოგიერთი ასპექტი –

როგორცაა გაბატონებული კილოები, ინტერვალების ცვალებადობა და 3/4 და 5/4 ტონების გამოყენება ახლოს იყოს აღმოსავლურ, განსაკუთრებით სპარსულ მუსიკასთან. ხოლო სხვა ასპექტებით, რომლებსაც სვანები და სხვა ქართველები ეროვნულად მიიჩნევენ (მაგ. პოლიფონიურობით) ენათესავებოდეს სამხრეთ ევროპის ანსამბლურ მუსიკალურ ტრადიციებს.

ისმის კითხვა: საუკუნეების განმავლობაში განცდილი მრავალრიცხოვანი გავლენების კუთხით შესაძლებელია თუ არა საუბარი ჭეშმარიტ სვანურ მუსიკაზე? რა თქმა უნდა შესაძლებელია, მით უმეტეს, ვოკალური ტექნიკის მთელი დიპაზონისა და მუსიკის სოციალური გამოყენების გათვალისწინებით, რასაც, როგორც ჩანს, აქვს ღრმა საერთო ფესვები იმ ქცევებსა და მენტალურ გამოვლინებებში, რომლებშიც სვანები თავის თავს აღიარებენ.

სილვია ბოლ-ზემპი

*პარიზის ადამიანის მუზეუმის
ეთნომუსიკოლოგიური დეპარტამენტი*

უცხოური მრავალხმიანობა

გერლინდე ჰაიდი

ვენის მუსიკისა და საშემსრულებლო ხელოვნების უნივერსიტეტის ხალხური მუსიკის კვლევის ინსტიტუტის დირექტორი

შნიბერგის (ქვემო ავსტრია) მრავალხმიანი სიმღერა

ავსტრიული ხალხური სიმღერების უმეტესობა მრავალხმიანია. ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის ბოლოსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში მუსიკალური განათლების მქონე მოგზაურმა მწერლებმა (განსაკუთრებით ინგლისიდან) შეამჩნიეს, რომ მუსიკალური განათლების არმქონე ხალხი მელოდიას ჰარმონიულად უწყობდა მეორე ხმას. 1772 წელს ინგლისელმა მუსიკის მკვლევარმა ჩარლზ ბერნიმ ვენაში იმოგზაურა და აღნიშნა, რომ ინგლისისგან განსხვავებით, აქ გავრცელებული იყო ორხმიანი და მრავალხმიანი სიმღერა. მან ჩათვალა, რომ ამის მიზეზი იყო ყველგან გავრცელებული სასულიერო მუსიკა. დაახლოებით 100 წლის შემდეგ ავსტრო-ირლანდიელმა მწერალმა ბეილი გროჰმანმა (1851-1921) თავის წიგნში “ტიროლი და ტიროლელები” (1876) რამდენიმე ასეთი სცენა აღწერა და აღნიშნა, რომ “შენთვის უცნობი სიმღერისთვის მეორე ან მესამე ხმის შეწყობა დიდი ნიჭია”. უპასუხოდ დარჩა კითხვა საიდან მოდის ეს ნიჭი და მართლა არის თუ არა ის დაკავშირებული სასულიერო მუსიკასთან ან საეკლესიო გუნდებთან. ერთი რამ ცხადია – მას არაფერი აქვს საერთო ნოტების წაკითხვასა და წამყვანი პარტიის ზეპირად სწავლასთან, ეს უფრო მუსიკალური კომუნიკაციის ფორმაა რომელსაც სჭირდება მოსმენა და რეაგირება.

მრავალხმიანი სიმღერა დღემდე არის შემორჩენილი ქვემო ავსტრიის შნიბერგის რე-

გიონში. ამ სტილს ახასიათებს მესამე ხმის შეერთება ორხმიან ჰარმონიებთან და ამგვარად ტერციული სამხმიანი აკორდის შექმნა. მუსიკოლოგიურად ეს აიხსნება, როგორც “დამბოლოვებელი/დამასრულებელი სამხმიანი სიმღერა” და გულისხმობს აკორდების დამასრულებელ პოზიციას. მრავალხმიანი სიმღერის ეს ტიპი დადასტურებულია დაახლოებით 1900-იანი წლებიდან. ამ ტრადიციამ მაშინ მიაღწია თავის პიკს, როდესაც 1930 წელს გამოქვეყნდა კრონფუსისა და პოშლის კრებული. ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ “რეგისტრის” იმ დროისათვის ნორმალური ექსპრესია: გრობ (უხეში) ნიშნავს დაბალს, ხოლო ფეინ – მაღალს. გარდა ამისა ავტორები გვაწვდიან ზოგიერთ ფრაზას რომლითაც მომღერლები ახასიათებენ ბგერას (კრონფუს-პოშლი 1930, 8): *A bissl gspännt wâr er* (ცოტა დაჭიმული იყო) ნიშნავს, რომ იოდელი მაღლიდან დაიწყო. *Fång ån hibsich ban Bodn* (დაიწყო ძალიან ქვემოდან) აიძულებს შემსრულებელს დაბალი ბგერიდან დაწყებას. *A bissl an Pröller håt er kriagg* (ცოტა ხმაურიანი იყო), ესე იგი ჰარმონია სუფთა არ იყო. *Wiar wânn ma an Bâlsâm trinkat* (თითქოს ვიღაც ბალზამს სვამდა), ანუ ჰარმონია სუფთა იყო.

ეს სინამდვილეში ტერმინოლოგია კი არა, მეტაფორული ენაა, მომღერლები სიყვარულით საუბრობენ თუ როგორი გამოვიდა იოდელი (ანუ დუდლერი, როგორც მას შნიბერგში ეძახიან) და ნამდერი.

დღესაც შნიბერგის რეგიონში შემსრულებლობას ასეთი სახელებით მოიხსენებენ *Ansänger, Draufsänger* or *Driübersänger da Baß* (პიტში, 1990, 93). უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ტრადიციაში ე.წ. „ბანი“ არის არა ფუნქციონალური ბანი, არამედ მესამე ხმა, რომელიც ჩვეულებრივ სხვა ხმებზე დაბლა ქლერს და კვინტის ინტერვალით მთავრდება.

ზემოთხსენებული აკადემიური გამოცემის წყალობით (1930), ეს სამხმიანი მოძრაობა გავრცელდა ბავარიისა და ავსტრიის ალპებში, სადაც დღეს ის ძირითადი სასიმღერო სტილია (დოიხ 1991). 1932 წელს წმ. იოჰანის კონკურსზე პონგაუში ერთმა ბავარიულმა ჯგუფმა შეასრულა რამდენიმე შნიბერგული სიმღერა. ექსპერტების ვერდიქტი ასეთი იყო „ჩვენ მოვისმინეთ ბავარიელების მიერ საკმაოდ მიმზიდველად შესრულებული ავსტრიული სიმღერები, რომლებიც არ იყო ნასწავლი ნოტებიდან და აშკარად წარმოადგენდა მრავალხმიანი სიმღერის აღორძინების მცდელობას...“ (როტერი 1932, 114).

“ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგ“ (ავსტრია)

ანსამბლი „ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგ“ ავსტრიული ტრიოა, რომელიც ავტრიულ ხალხურ სიმღერებს მღერის. ჩვენი რუბრიკის სტუმარია ამ ჯგუფის ერთ-ერთი წევრი **ელიზაბეტ ზოტლი**, რომელიც მოგვითხრობს ანსამბლის, მისი წევრებისა და რეპერტუარის შესახებ.

ჯგუფის სახელწოდება „ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგ“, რაც ნიშნავს „სამხმიან სიმღერას ლინდაბრუნედიდან“, მოდის იმ ადგილის სახელიდან – ლინდაბრუნედი საიდანაც ჩვენ ვართ. ეს არის პატარა სოფელი ვენის სამხრეთით ვაინერ ნეუშტადსა და ბადენს შორის. ძველად ამ რეგიონში ბევრი მომღერალი იყო. შნიბერგის მხარეში სამხმიანი სიმღერა ყველგან არის გავრცელებული, თუმცა არსებობს გარკვეული განსხვავებები სოფლებს შორის.

დაახლოებით 25 წლის წინ შემთხვევით წავაწყდი პუნხბერგელი (შნიბერგის სამხრეთი) ძველი მომღერლის ზოტლ ბერტლის კრებულს, რომელშიც ბევრი სიმღერა იყო ნოტების გარეშე. თუმცა წინააღმდეგ შემთხვევაშიც კი (ნოტები რომც ყოფილიყო) ეს ჩემთვის უსარგებლო იქნებოდა, ვინაიდან ნოტებს ვერ ვკითხულობ. მაგრამ, იმ დროს უკვე ვიცნობდი კურტ ლესარს, რომელიც ბავშვობიდან მღეროდა. მან იცოდა სიმღერების სამივე ხმა, ამიტომაც სადამოლობით, სამსახურის შემდეგ, ხშირად იწვევდნენ ბარში სამღერად. ჩემი მეზობელი მანფრედ დიგრუბერი კი გიტარაზე უკრავდა და ლინით ამბობდა სიმღერას, თუმცა ამტკიცებდა, სიმღერა არ შემოიძლიაო. ჩვენ

პერიოდულად ვიკრიბებოდით კურტ ლესართან და ბევრი სიმღერაც ვისწავლეთ. დღეს მანფრედი აღიარებს, რომ ყველაზე რთული მისთვის არის ის, რომ დამწყებია და მთავარ ხმას მღერის. ტრადიციულად, ეს კამერტონის გარეშე ხდება.

ჩვენ საერთო შეთანხმებით ვარჩევთ სიმღერებს. ვამჯობინებთ ჩვენი რეგიონის ტრადიციულ რეპერტუარს: სიმღერებსა და იოდღერებს (ე.წ. „დუღღერებს“ – იოდლიან სიმღერებს). აკომპანიმენტისთვის არ ვიყენებთ არც ერთ მუსიკალურ ინსტრუმენტს; ბევრის სიმაღლეს და რითმს გვაძლევს დამწყები.

ავსტრიული ხალხური სიმღერების პირველი კრებული 1819 წელს ჩაწერეს ამ რეგიონში, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენს მიერ შესრულებული ყველა სიმღერა ამ ტრადიციიდან არის. ხალხი აქ სახლდებოდა მაღაროსა და რკინიგზის მშენებლობაზე სამსახურის შოვნის იმედით და თან მოჰქონდა თავისი სიმღერები.

ჩვენს რეპერტუარში ჩანს ვენასთან სიახლოვეც. ფერმებიდან ქალაქში ხარებითა და ურმებით ხშირად მიჰქონდათ შეშა, ქვა, ხილი. სხვა საკითხია ბრუნდებოდა თუ არა ამ გზით ნაშოვნი ფული მაისენბახში ან პუნხბერგში, ვინაიდან ქალაქში მეურმეებს ფულის დახარჯვის ბევრი საშუალება ჰქონდათ (მაგალითად მეძავეებში). ზოგი სიმღერა სწორედ ამაზე მოგვითხრობს.

მე ყოველთვის მომწონდა მაისენბახელ მოხუც მომღერლებთან ერთად სიმღერა, იმპროვიზაციულობა და მოულოდნელობა ჩემში დიდ ემოციებს იწვევდა. ეს გამოცდილება ჩემთვის ძალიან ძვირფასია.

ჩვენს მიერ შესრულებული სიმღერები მეტწილად სახუმაროა და ცხოვრებისეულ მომენტებს ასახავს. სწორედ ამიტაც არის ისინი ჩემთვის საინტერესო.

ჩვენი ვმღერთ ისე, როგორც მღეროდა შნიბერგდორფლის „ჰიოდლბუამი“. როდესაც მე დავიბადე ისინი უკვე საკმაოდ ცნობილები იყვნენ. საბედნიეროდ არსებობს ამ ჯგუფის აუდიო ჩანაწერები. ამ სტილით მღეროდა ჯგუფი „შნიბერგბუამიც“, რომლის წევრიც მრავალი წლის მანძილზე იყო კურტ ლესარი, ოჯახური წყვილი ჯული და პიტერ კაიზერები და „რუაპპერლი“. ჩვენ ამ ადამიანების მიმართ დიდი მადლიერების გრძნობა გვაქვს.

ჯგუფის წევრები

მანფრედ დიგრუბერი დაიბადა 1953 წელს ერლაუფბოდენში (ოთშერლანდში) სადაც ბავშვობა გაატარა. მისმა სიახლოვემ მთებთან და მეგობრობამ კურტ ლესართან განაპირობა მომღერლების პერიოდული შეხვედრები პუნ-

ბერგში. ჩვენს ჯგუფში მანფრედი დამწყები მომღერალია რომელიც ინტონაციას ტრადიციული წესით გვაძლევს და არა კამერტონის საშუალებით. თუ ჩვენი პირველი მომღერალი მხიარულ გუნებაზეა, ეს მთელ ჯგუფს გადაედება ხოლმე და ტონალობაც მაღლდება.

კურტ ლესარი დაიბადა 1941 წელს და გაიზარდა გრუნბახ ამ შნიბერგში. მის ახალგაზრდობაში ლუდხანაში სიმღერა იყო ერთადერთი გასართობი მაღაროსა და ფერმაში მძიმე სამუშაო დღის შემდეგ. ცოტაოდენი ალკოჰოლი სწრაფად ქმნიდა კარგ სასიმღერო ატმოსფეროს. კურტს აქვს სიმღერის ყველა ხმის ცოდნის არაჩვეულებრივი ნიჭი, ამიტომაც მას ხშირად იწვევდნენ ნაკლები პირველი, მეორე ან მესამე ხმის პარტიების შესასრულებლად. ადრე არ არსებობდა ფიქსირებული ჯგუფები; ადამიანები მღეროდნენ ლუდხანებში თავშეყრის დროს. სამ ხმაში მღერა მნიშვნელოვანი იყო ძველადაც და დღესაც. მხოლოდ სამი შემსრულებელი მღეროდა ერთად; სხვები უსმენდნენ. ამგვარად კურტმა ადრევე შეისწავლა თავისი მშობლიური რეგიონისა და მაღაროელების მიერ სხვა რეგიონებიდან მოტანილი ტრადიციული სიმღერები.

ჯგუფ „შნიბერგუამთან“ კურტი 45 წელი მღეროდა. „ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგში“ იგი მესამე ხმას („ბანს“) მღერის.

ელიზაბეტ ზოტლი დაიბადა 1956 წელს გრუნბახ ამ შნიბერგში და გაიზარდა პუჩბერგ ამ შნიბერგში. ჯერ კიდევ ადრეულ ასაკში მოიხიბლა ლუდხანის მუსიკოსების შესრულებით. სკოლაში სწავლის დროს მოსწონდა სიმღერა, მაგრამ ხალხურ რეპერტუარს 30 წლის ასაკში გაეცნო, როდესაც იპოვა მოხუცი მომღერლის ზოტლ ბერტლის სიმღერების კრებული. კურტმა, რომელსაც შეეძლო ნოტების კითხვა, ნაბიჯ-ნაბიჯ გააცოცხლა ეს სიმღერები. სხვადასხვა მომღერლებისგან ელიზაბეტმა გადაიღო ემოციური შესრულების მანერა და ხმათა ჰარმონიული შეწყობის ტექნიკა.

სიმღერების დახასიათება

ბევრი სიმღერა ზეპირი ტრადიციით გადაიცემა, ჩვენ წილად გვხვდა ძველ მომღერლებთან – შნიბერგდორფელ „ჰიოდლბუამთან“, „პუჩბერგერ იოდლერტრიოსთან“, კაიზერების წყვილსა და მაისენბახელი „რუაპპერლთან“ სიმღერის ბედნიერება.

არსებობს ავსტრიული ხალხური სიმღერების კრებულები. მაგალითად ფრანც ზისკასა და იულიუს მაქს შოტკის რედაქ-

ტორობით 1819 წელს გამოცემული კრებული „Österreichische Volkslieder“ (ავსტრიული ხალხური სიმღერები). მის წინასიტყვაობაში ნათქვამია, რომ ავტორებმა ეს სიმღერები შნიბერგის რეგიონშიც შეაგროვეს. ისინი აღნიშნავენ, რომ „ეს არის მხიარული სიმღერები, ყველაფერში ჩანს სიცოცხლის სიყვარული და იუმორი, კარგი განწყობა, გულუბრყვილობა და ჰაერში სიყვარული დაფრინავს“.

მეორე ცნობილი გამოცემაა კარლ კრონფუსისა და ალექსანდერ და ფელიქს პიოშლების გამოცემული ე.წ. „Schneebergheftln“ (თოვლიანი მთების კრებულები). მათ მიერ დაახლოებით 1930 წელს მოპოვებული საექსპედიციო მასალა დაიბეჭდა კრებულში „Niederösterreichische Volkslieder und Jodler aus dem Schneeberggebiete“ (1930), ხოლო მოგვიანებით კაიზერების წყვილის პირადი მეგობრის გეორგ კოტეკის მიერ გამოცემულ კრებულში „Volkslieder und Jodler um den Schneeberg und Semmering“ (1930). ამ რეგიონის სიმღერები და იოდლები სახელწოდებით „ოდლერი“ „ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგის“ რეპერტუარშიცაა. ჩვენ ისინი მოხუცი მომღერლებისგან ვისწავლეთ.

ჯგუფი „ლინდაბრუნერ დრაიგეზანგ“ ტრადიციული მრავალხმიანობის V საერთაშორისო სიმპოზიუმის სტუმარი გახლდათ და შესრულების უშუალო მანერითა და ავსტრიული იოდლისათვის დამახასიათებელი ვოკალური ტექნიკის უზადო ფლობით მსმენელის დიდი ოვაციები დაიმსახურა.

ქართული კულტურისა და მეცნიერების კერები

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივი

ისტორია: ფოლკლორის არქივის ძირითადი ბირთვი შეიქმნა 1932 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბაზაზე. 1936 წელს არქივი შეუერთდა ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და ხელოვნების ინსტიტუტის (ელინი) შესაბამის განყოფილებას, რომლის საფუძველზეც შემდგომში ჩამოყალიბდა შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, რომელიც 2011 წელს შეუერთდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს.

არქივის დამაარსებელი და პირველი ხელმძღვანელი იყო გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ვახტანგ კოტეტიშვილი (1892-1938 წწ).

მისია: არქივის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებებია:

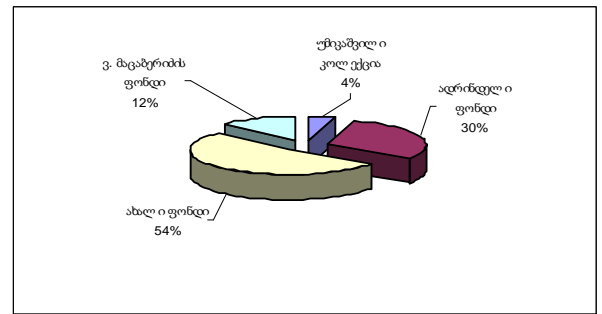
- კულტურული მემკვიდრეობის საველე კვლევა;
- საარქივო მასალების ფართო ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა;
- ფოლკლორის კვლევა და ტექსტების პუბლიკაცია;
- ფოლკლორის დოკუმენტაციის საკითხების სწავლება;
- ფოლკლორის პოპულარიზაცია.

საარქივო ფონდები: 2007 წლის დეკემბრის მონაცემების მიხედვით არქივში რეგისტრირებულია 105 810 დოკუმენტი. ასეთად ითვლება როგორც მცირე, ისე ვრცელი ზომის ტექსტი. მიმდინარე სამუშაოების კვალდაკვალ საარქივო ფონდების შესახებ მონაცემები სისტემატიურად იცვლება.

2008-2009 წლებში ფოლკლორის არქივმა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხელშეწყობით განახორციელა პროექტი: “პეტრე უმიკაშვილის ხელნაწერთა კოლექციის (XIX ს.) ელექტრონული დამუშავება”, რის შედეგადაც არქივში დაცულ დოკუმენტებს დაემატა 5994 ერთეული თანამედროვე სტანდარტების გამოყენებით დაკონსერვებული ტექსტი.

საარქივო მასალები, მათი წარმომავლობის, ან/და არქივში მათი შემოსვლის თარიღის მიხედვით იყოფა რამდენიმე ვრცელ მასივად. ასეთია:

1. პეტრე უმიკაშვილის კოლექცია (5 994 ტექსტი) თარიღდება 1850-1910 წლებით;
 2. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმთან არსებული ფოლკლორის სექტორისა და 1930-1959 წლებში განხორციელებული სამეცნიერო ექსპედიციების მასალები (32 986 ტექსტი), ე. წ. ადრინდელი ფონდი;
 3. 1960 წლიდან დღემდე ჩატარებული სამეცნიერო ექსპედიციების შედეგად შეკრებილი მასალები (59 087 ერთეული ტექსტი), ე. წ. ახალი ფონდი;
 4. მე-20 საუკუნის 30-70-იან წლებში განხორციელებული სამივლინებო მუშაობის შედეგად შეკრებილი მასალები (13 737 ტექსტი), ე. წ. ვარლამ მაცაბერიძის სახელობის ფონდი.
- ტაბულა 1. ფოლკლორის არქივში რეგისტრირებული ფონდები

გარდა ხელნაწერებისა, არქივში დაცულია აგრეთვე ქართული ფოლკლორისა და მისი კვლევის ამსახველი კინო, ფოტო და ხმოვანი მასალა.

მასალის რეგისტრაციის წესი: არქივში შემოსული მასალის სისტემატიზაციისა და რეგისტრაციის ერთიანი წესი შემუშავებული არ ყოფილა. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული ზემოთ აღწერილი მასივის სარეგისტრაციოდ არქივში სხვადასხვა სახის დავთარი გამოიყენებოდა. ეს დავთრები იმდენად შორს დგას სრულყოფილებისაგან, რომ ოდნავადაც ვერ უზრუნველყოფს არა თუ მასალებით სარგებლობას, არამედ მათი რაოდენობის განსაზღვრასაც კი. საგულისხმოა, რომ ოფიციალურ გამოცემებში დასახელებულია არქივში დაცული მასალების საერთო რაოდენობის აღმნიშვნელი ორი ციფრი, რომელთა შორის სხვაობა, არც მეტი, არც ნაკლები, ნახევარ მილიონს (!) შეადგენს.

მონაცემთა ელექტრონული ბაზა: ფოლკლორის არქივმა, ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 90-იან წლებში, ელგუჯა დადუნაშვილის ხელმძღვანელობით, საქმიანობის

ძირითად პრიორიტეტად გაიხადა საარქივო ფოლკლორული მასალების ელექტრონული სისტემატიზაცია. საერთაშორისო და ადგილობრივი ფონდების და საზღვარგარეთის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრების ხელშეწყობით (იხ. <http://www.folktreasury.ge/proeqtebi.htm>) შესაძლებელი გახდა ელექტრონული საძიებელი სისტემის ჩამოყალიბება და მისი ინტერნეტში განთავსება.

ტაბულა 3. მონაცემთა ბაზაში ძებნის ფორმულარი

ძებნის ფორმულარი / Suchformular

ბიჭო / Signatur		მიტოვია ინდექსი / AATL Index	
საიდენტიფიკაციო ნომერი / ID-Nummer		ცანი / Gattung	(რეისბიგო / beliebig)
სათარი / Titel		ფორმა / Form	(რეისბიგო / beliebig)
დასაწყისი სტრიქონი / Versandung			
პერსონაჟი / Personen			
საგნის ინდექსი / Sachen			
ადგილი სახელები / Ortsnamen			
ინფორმაცია / Informationszug	(რეისბიგო / beliebig)	ქარმიჯლობა / Nationalität	
ცანის სახელი / Name des Informanten		რეისბიგო / Spitzname	
განაოლება / Ansehung	(რეისბიგო / beliebig)	საქმიანობა / Beruf	
სტესი / Geschlecht	(რეისბიგო / beliebig)	სახო / Alter	
დასაწყისი კოდი / Geburtsort	(რეისბიგო / beliebig)	სახლობრივი კოდი / Wohnort	(რეისბიგო / beliebig)
დასაწყისი რაიონი / Wohnort		სახლობრივი რაიონი / Wohnort	
დასაწყისი ადგილი / Wohnort		სახლობრივი ადგილი / Wohnort	
ჩაწერი / Aufzeichner		ჩაწერის თარიღი / Aufzeichnungdatum	
ძებნის დაწყება / Suche starten		ხელახლა ძებნა / Neue Suche	

ბაზაში ამჟამად არსებული მონაცემების კვალობაზე ნებისმიერი მომხმარებლისათვის ხელმისაწვდომია ინფორმაცია 29 000 ტექსტის ისეთ ძირითად მახასიათებლებზე, როგორცაა: სათაური, ლექსის დასაწყისი სტრიქონი, პერსონაჟები, საგნები და მოვლენები, გეოგრაფიული სახელები, მონაცემები მოქმედის, ჩამწერის, ჩაწერის ადგილისა და თარიღის შესახებ, ზღაპრული ტიპის საერთაშორისო ინდექსის და სხვა. გარდა ამისა, ანდაზებისა და გამოცანების შემთხვევაში, ველში – „ლექსის დასაწყისი სტრიქონი“, შეტანილია შესაბამისი უანრის ნიმუშთა სრული ტექსტები. საძიებელთან დაკავშირებულია აგრეთვე **დასკანერებულ ტექსტთა მონაცემთა ბაზა**, რომელიც საშუალებას იძლევა, ზოგ შემთხვევაში, გავეცნოთ აღწერილი მონაცემების მქონე შენახვის ერთეულის ფოტოასლს.

სწორ შემთხვევაში, საძიებელი ველები შეიცავენ ძიების განსაზღვრულ პარამეტრებს, რომელთა არჩევაც ხდება დიალოგის რეჟიმში. თუ ასეთ ველებს არ ვირჩევთ ძიებისას, მაშინ მათში ავტომატურად მიეთითება ძიების პარამეტრი „**ნებისმიერი**“, ეს ნიშნავს, რომ ამ მახასიათებლის მიხედვით ბაზაში ძიება არ განხორციელდება. ძიებისას შეიძლება მითითებულ იქნას ერთი, ან რამდენიმე მახასიათებელი, მაგ., ველში „უანრი“ შესაძლებელია მივუთითოთ „ზღაპარი“ და ველში „პერსონაჟი“ ჩავეწეროთ „ცხენი“. ასეთ შემთხვევაში, ძიების შედეგად მივიღებთ მონაცემებს იმ

ტექსტების შესახებ, რომლებიც ერთდროულად განეკუთვნებიან ზღაპრის უანრსაც და რომლებშიც პერსონაჟად ცხენია წარმოდგენილი.

ტაბულა 4. მონაცემთა ბაზაში ძებნის შედეგები

ძიების შედეგები / Suchergebnis Nr.: 20			
ბიჭო / Signatur	საკოცა 20, 1-1	მიტოვია ინდექსი / AATL Index	0
საიდენტიფიკაციო ნომერი / ID-Nummer	22714	ცანი / Gattung	კანონიკური, ეტიმოლოგიური
სათარი / Titel	უსილოური (გვში გვარი აქნაშხეს)	ფორმა / Form	პროზა
დასაწყისი სტრიქონი / Versandung	0		
პერსონაჟი / Personen	სურამანძე		
საგნის ინდექსი / Sachen	0		
ადგილი სახელები / Ortsnamen	იმერეთი, ვანის რაიონი, ზღვიანური, ს. ჭალა		
ინფორმაცია / Informationszug	მიქელი	ქარმიჯლობა / Nationalität	ქართული
ცანის სახელი / Name des Informanten	სურამანძე დონსუნ რამხის ძე	რეისბიგო / Spitzname	0
განაოლება / Ansehung	წვ შვიდნი	საქმიანობა / Beruf	გლეგი
სტესი / Geschlecht	მამრობითი	სახო / Alter	101
დასაწყისი კოდი / Geburtsort	მ. აკრა / Atschanen	სახლობრივი კოდი / Wohnort	მ. აკრა / Atschanen
დასაწყისი რაიონი / Wohnort	შუაგვი	სახლობრივი რაიონი / Wohnort	შუაგვი
დასაწყისი ადგილი / Wohnort	ჭალა	სახლობრივი ადგილი / Wohnort	ჭალა
ჩაწერი / Aufzeichner	მადარაძე მ.	ჩაწერის თარიღი / Aufzeichnungdatum	27.6.1959
ტესტი / Tests / Bilder	...		
საწყისი / Erster Eintrag	წინა / Vorheriger Eintrag	მომდევინი / Folgender Eintrag	ბოლო / Letzter Eintrag
ხელახლა ძებნა / Neue Suche			
☐ First dataset (1 of 43) ☐ Next dataset (2 of 43) ☐ Last dataset (43 of 43) <input type="button" value="Submit"/>			

ბაზაში მოძიებული მონაცემები მონიტორზე გამოდის ანალოგიური სტრუქტურის მქონე ფანჯრების სახით, რომელთა დათვალიერებაც ხდება ერთმანეთის თანმიმდევრობით (იხ. ტაბულა 4). მონაცემების დიდი რაოდენობით არსებობის შემთხვევაში ერთ ჯერზე გამოდის რამდენიმე ათეული ფანჯარა. მომდევნო ფანჯრების დათვალიერება შესაძლებელია წარწერის „**Submit**“ გააქტიურებით.

მონაცემთა ბაზის ძიების ფორმულარი ხელმისაწვდომია ინტერნეტ მისამართზე: <http://www.folktreasury.ge>

მარინე ტურაშვილი

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომელი, ფოლკლორის არქივის ხელმძღვანელი

ნაზი მემიშიში

ნაზი მემიშიშს მუსიკალური საზოგადოების მხოლოდ მცირე ნაწილი თუ იცნობს, იგი დღეს ლაზური ხალხური მუსიკის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნეა. ეს მით უფრო მნიშვნელოვანია, რომ ლაზური ხალხური სიმღერების მოპოვება ეთნოგორებისაგან თითქმის შეუძლებელია, მათი უმრავლესობა ან გამქრალია ყოფიდან, ან თურქული მუსიკის გავლენით აღარც კი იცნობა.

ცნობები ქნი ნაზის მოღვაწეობის შესახებ მოგვაწოდა კონსერვატორიის მუსიკის თეორიის ფაკულტეტის IV კურსის სტუდენტმა **გიორგი კრავეიშვილმა**, რომელიც თავადაა დაინტერესებული ლაზური ფოლკლორის შესწავლით და არაერთხელ შეხვდა ნაზი მემიშიშს.

ნაზი მემიშიში დაიბადა ხელვაჩაურის რაიონის სოფელ სარფში 1941 წლის 21 სექტემბერს მრავალშვილიან ოჯახში. სარფშივე დაამთავრა შვიდწლიანი სკოლა. 1970 წელს დაამთავრა თბილისის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი. დაოჯახების შემდეგ ცხოვრობს ქალაქ რუსთავეში მეუღლესთან და ორ შვილთან ერთად.

ქნი ნაზის მუსიკალური განათლება არსად მიუღია, თუმცა ოჯახში ხშირად ესმოდა ლაზური ხალხური სიმღერები, ბაბუა შესანიშნავად უკრავდა პილილზე და ამგვარად, იგი პატარობიდანვე ეზიარა ლაზურ ფოლკლორს. ახალგაზრდობაში მღეროდა სოფელ სარფში მოქმედ ფოლკლორულ გუნდში. იგი დღემდე დაუზარებლად ასწავლის ლაზურ სიმღერებს ახალგაზრდებს. განსაკუთრებული ურთიერთობა აქვს ქალთა ანსამბლ „თუთარ-

ჩელასთან“. ლაზური ხალხური სიმღერების სწავლების იდეა ანსამბლის ხელმძღვანელს თამარ ბუაძეს თავად მიაწოდა. თამარმა ქნი ნაზის ნამღერი სიმღერების სანოტო ჩანაწერი გააკეთა და სამ ხმაში გადაამუშავა. ლაზურმა სიმღერებმა „თუთარჩელას“ რეპერტუარში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა. აღსანიშნავია, რომ „თუთარჩელასგან“ შესწავლილ სიმღერებს უცხოელებიც ასრულებენ. ყოველივე ამან ქნი ნაზის უფრო მეტად გაუზარდა ლაზური ხალხური სიმღერების მოძიების, შესწავლისა და ახალგაზრდებისათვის გადაცემის სტიმული.

ნაზი მემიშიში ხალხურ ყაიდაზე ლექსებსა და სიმღერებსაც წერს. მაგალითად, დღეს ფართოდ ცნობილი სიმღერა „ელე მელე კისმეტის“ ტექსტიცა და მელოდიაც მას ეკუთვნის. ამჟამად მეორე სიმღერაზე მუშაობს.

ქნი ნაზი ხშირად მოგზაურობს აქაურ თუ თურქეთის ლაზისტანში, მოვილილი აქვს ლაზეთის თითქმის ყველა კუთხე, სწავლობს და აღწერს მათ ეთნოგრაფიულ ყოფას, ზეპირსიტყვიერ და მუსიკალურ ფოლკლორს. თუმცა, გულდაწყვეტილი აღნიშნავს, რომ ლაზური მუსიკალური ფოლკლორის მდგომარეობა სავალალოა. ლაზებს დავიწყებული აქვთ ჩვენი მამა-პაპური ყოფა. „დღეს გაარემიქსებენ რომელიმე ლაზურ სიმღერას და ხალხურად ასაღებენ. მერე უმრავლესობას იგი ამ სახით მართლაც ხალხური ჰგონია“ – ამბობს ქნი ნაზი. „სამწუხაროდ, თურქეთის ლაზისტანში ძირითადად თურქული სიმღერებია. მართალია იქაური ლაზების უმრავლესობამ იცის, რომ ქართველია, შეძლებისდაგვარად იციან ქართულიცა და ცოტაოდენი ლაზურიც, უფრო მეტიც, მათი ნაწილი უკვე საქართველოში ქრისტიანად ინათლება, მაგრამ ლაზური ხალხური სიმღერები ძალზე ცოტას თუ ახსოვს, და იმათაც, ვისაც ახსოვს, დღემდე ეშინიათ მისი შესრულება“. ყოველივე აქედან გამომდინარე, დღეს ლაზური ხალხური მუსიკის ვითარება კრიზისულია.

ასეთ პირობებში კიდევ უფრო დასაფასებელია ქნი ნაზის მოღვაწეობა და გასაფრთხილებელია ლაზური ფოლკლორის ის ძვირფასი ნიმუშები, რომლებიც მან იცის; ესენია: საქორწინო, სატრფიალო სიმღერები, საბავშვო სიმღერები და გათვლები, ნანები, ტირილები. მათ შორის ზოგიერთი ფიქსირებულია სხვადასხვა არქივებში, თუმცა, ბევრია ისეთი, რომელიც თვით ქნმა ნაზიმ მოიპოვა. იგი არამარტო სიმღერების შესანიშნავი მცოდნე გახლავთ, არამედ შეუძლია ეთნოგრაფიული ცნობების მოწოდებაც ყველა სიმღერასთან დაკავშირებით, რაც

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფოლკლორისტებისათვის.

რაც შეეხება ლაზურ ინსტრუმენტულ მუსიკას, თვით ნაზი მეშიშიში არცერთ საკრავს არ ფლობს, მაგრამ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ილია აბდულიშის შესახებ, რომელიც პილილის დამზადებისა და დაკერის უბადლო ოსტატი იყო, უკრავდა ზურნაზეც; მისი შესრულება არაერთი ექსპედიციის დროს ჩაუწერიათ ჩვენს ეთნომუსიკოლოგებს. სამწუხაროდ, ილია აბდულიში სულ ახლახანს, 88 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

მრავალხმიანობის კვლევის საერთაშორისო ცენტრის სახელით ქნ ნაზის დიდხანს სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას და წარმატებას ვუსურვებთ ლაზური სიმღერის მოპოვებისა და შესწავლის მეტად საჭირო საქმეში.

ქართული ეთნომუსიკოლოგები

ვლადიმერ ახობაძე

(1918-1971)

ვლადიმერ ახობაძე ქართული ეთნომუსიკოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი ღვაწლმოსილი წარმომადგენელია, რომლისთვისაც ქართული ხალხური სიმღერა ცხოვრების აზრი და ძირითადი საზრუნავი იყო. როგორც პროფესიონალი მუსიკოს-თეორეტიკოსი და მეცნიერ-პრაქტიკოსი, იგი წარმატებით უთავსებდა ერთმანეთს საგანმანათლებლო მუშაობას და საველე-შემკრებლობით საქმიანობას. მისი თეორიული ნააზრევიც ძირითადად საკუთარ ექსპედიციებში მოპოვებულ მასალებზე იყო დაფუძნებული.

ვლადიმერ ახობაძის, როგორც მკვლევრის თვალთახედვა ქართული მუსიკალური ფოლკლორის პრობლემატიკისაკენ იყო მიმართული. ცალკეული ქართული მუსიკალური დიალექტების (გურული, აჭარული, ქართლ-კახური, ფშავ-ხევსურული, თუშური) გარდა, იგი განსაკუთრებით იყო კონცენტრირებული აფხაზურ მუსიკალურ ფოლკლორზე. გარდა ამისა, მის ინტერესთა არეში გაერთიანდა როგორც, ზოგადად, ქართული ვოკალურ-საგუნდო მრავალხმიანი მუსიკის პრობლემატიკა, ისე ქართული ოთხხმიანობისა და ჩონგურის ოთხსიმთა კავშირის საკითხებიც.

ვლ. ახობაძის მუსიკალურ-ფოლკლორისტული საქმიანობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს ი. ქორთუასთან ერთად აფხაზური ხალხური სიმღერების შეკრება, სისტემატიზაცია და გამოცემა. ახობაძე-ქორთუას კრებული „აფხაზური სიმღერები“ მოიცავს, ერთი მხრივ, აფხაზ კომპოზიტორთა

და თანამედროვე აფხაზურ სიმღერებსა და, მეორე მხრივ – ამ კუთხის სხვადასხვა ჟანრის (ისტორიული, შრომის, სამონადირეო, საწესჩვეულებო, საქორწილო) სიმღერების უძველეს ნიმუშებს. განსაკუთრებით ფასეულია ის ცნობები, რომელსაც ავტორები ზოგადად, აფხაზი ხალხის, მათი ხასიათის, ტრადიციების, ისტორიის, მუსიკალური ფოლკლორის შესახებ გვაწვდიან წიგნის შესავალ ნაწილში. აფხაზური მუსიკალური ფოლკლორის მიმოხილვისას ყურადღება გამახვილებულია კილოს, მელოდიკის, ჰარმონიის, კადანსებისა თავისებურებებსა და სიმღერების სტრუქტურულ მახასიათებლობაზე; ავტორთა ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა არც აფხაზური ინსტრუმენტარიუმი. ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა მინიშნებები მეგრული და სვანური სასიმღერო ფოლკლორის აფხაზურზე გავლენის შესახებ.

თავისი მოცულობითა და ეთნომუსიკოლოგიური ღირებულებით საკმაოდ მნიშვნელოვანია „ქართული (სვანური) სიმღერების კრებული“, რომელშიც შესულია სხვადასხვა დროს ზემო თუ ქვემო სვანეთში ვლ. ახოზაძის მიერ ჩაწერილი სიმღერები. (კრებული ასევე მოიცავს ქართველ კომპოზიტორთა მიერ ჩაწერილ რამდენიმე სვანურ სიმღერასაც). ამ კრებულსაც ახლავს ვრცელი შესავალი, რომელშიც მეცნიერ-მკვლევარი სვანურ ყოფას, სამეურნეო საქმიანობას, ხასიათს, ტრადიციებს აღწერს და სვანური მუსიკალური ფოლკლორის ძირითად კანონზომიერებებს განიხილავს. მნიშვნელოვანია მსჯელობა ფერხულზე, არა, როგორც ჟანრზე, არამედ, როგორც შესრულების ფორმაზე, სვანური სიმღერების სამხმანობის თავისებურებებზე, საკრავების მნიშვნელობაზე, მათ ისტორიასა და აგებულებაზე. განსაკუთრებულ ფენომენად მიაჩნია ავტორს სვანური ტირილები – ქალთა ერთხმიანი „ღირეჭაღ“ და მამაკაცთა სამხმანი ზარი.

ვლ. ახოზაძის თეორიული დებულებანი დიალექტოლოგიური კვლევის მიმართულებით განსაკუთრებულადაა წარმოჩენილი „ქართული (აჭარული) ხალხური სიმღერების კრებულის“ ვრცელ შესავალში. არაერთი ქართველი და უცხოელი მკვლევრის შეფასებით, ვლ. ახოზაძის მიერ ჩაწერილი ოთხხმიანი ნადურები მსოფლიო მუსიკალური ფოლკლორისტიკის დიდ საგანძურს წარმოადგენს. სამ და ოთხხმიან ნადურებში გამყივანის, კრიმანჭულის, შემხმობარის სპეციფიკური ფუნქციების განსაზღვრას და მათი ურთიერთდამოკიდებულების დადგენას ვლ. ახოზაძე ახდენს წერილობით წყაროებში გაფანტული თუ სახალხო მთქმელების მონა-

ცემებისა და სასიმღერო ნაგებობათა კილოჰარმონიული ანალიზის შედეგად ჩამოყალიბებული საკუთარი მოსაზრებების შეჯერების საფუძველზე. გარდა ამისა, დაწვრილებით განიხილავს აჭარულ ხალხურ საკრავს ჭიბონს.

ვლ. ახოზაძის შრომებს შორის, გარდა აღნიშნულ კრებულებზე თანდართული კვლევითი ხასიათის შესავალი სტატიებისა, მნიშვნელოვანია ასევე მეცნიერული გამოკვლევები ნადური სიმღერების შესახებ: „ქართული ხალხური შრომის სიმღერები – ნადური“; „კოლექტიური შრომის ფორმა „ნადი“ და ქართული ხალხური ოთხხმიანი სიმღერა „ნადური“. დასმული საკითხების აქტუალობითა და მნიშვნელობით ვლ. ახოზაძის ეს ნაშრომებში დღესაც ეთნომუსიკოლოგთა ინტერესის საგანია.

ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატი, ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე ვლ. ახოზაძე დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონშია დაკრძალული.

თამარ მესხი
ეთნომუსიკოლოგი

ექსპედიციები

- 1949 – **გურია** (/მხარაძე /ოზურგეთი/; **ქობულეთი**: ციხისძირი)
- 1950 – 18-29.07 (ძვ.სტ.04-15.07) – **სვანეთი** (მესტია: კალა, ლანჩხალი)
5-9 აგვისტო – **სამეგრელო** (ზუგდიდი, წალენჯიხა, ჩხოროწყუ: ხაბუმე)
- 1956 – **აფხაზეთი** (სოხუმი) (ექსპედიციის წევრები: ხმის ჩამწ. კაბ. ოპერატორი თენგიზ ერისთავი, სტუდენტები – ა. კუკბა, გ. კარბა, ნუნუ დულაშვილი და დურმიშხან გოდერძიშვილი)
- 1957 – **ყარაჩაი-ჩერქეზეთი**.
აბაზური
ნოღაური
ჩერქეზეთი
ყარაჩაული
- 1958 – 30.07 – **აჭარა** (ქობულეთი: ლელვა; ქელა, შუახევი; ხულო: დიდაჭარა)
საგურამო
თბილისი (ქართული-ჩხიკვაძესთან ერთად)
- 1959 – **აჭარა** (ბათუმი, ქობულეთი, ლელვა)
- 1960 – **გურია** /07/ (**ღანჩხუთი**: ჩოჩხათი, სუფსა, აკეთი, ნიგვზიანი; **ჩოხატაური**: ბუკისციხე, დიდი ვანი, განახლება; **მხარაძე** /ოზურგეთი/: ჯუმათი, ვაკიჯვარი, თხინვალი, ნარუჯა, ნაგომარი, კონჭკათი, მეღეჭედური,

ჭანიეთი, ასკანა, ბახვი, შრომა, შემოქმედი)
1967 – ექსპედიცია გრიგოლ ჩხიკვაძისა და ივეტ გრიმოს ხელმძღვანელობით

საქართველოში მცხოვრებ ხალხთა მუსიკალური ფოლკლორი

ვიქტორ დოლიძე

ნაშრომები

1. „ხელი ჭიქას“ – ქართული ხალხური სიმღერა ჩაწერილი 1949 წელს. (8 გვ.) (№ 602)
2. აფხაზური ხალხური სიმღერები. (1956-57). (25 გვ.) (№ 601)
3. ქართული ხალხური სიმღერების კილოები. (1957-58). (28 გვ.) (№ 725)
4. ოთხხმიანობა ქართულ ხალხურ სიმღერებში. (1958-59). (49 გვ.) (№ 745)
5. ქართული (გურული) ნადური და ოთხხმიანი სიმღერა „შემოქმედურაი“ ჩაწერილი ასობაძის მიერ. (1959-60). (ახსნა-განმარტებითი ბარათი შალვა ასლანიშვილის რეცენზიით) (№ 854)
6. ჩონგურის ოთხსიმთა კავშირი ქართულ ხალხურ ოთხხმიანობასთან. (1960-61). (15 გვ. + 9 გვ. სანოტო მაგალითები) (№ 945)
7. შალვა მშველიძე – ფოლკლორისტი. (1964). (15 გვ.) (1206)
8. სვანური ხალხური მრავალხმიანობის შესახებ. (1965-66). (58 გვ.) (№ 1367)
9. აღმოსავლეთ საქართველოს (ქართლ-კახეთის, ფშავ-ხევსურეთისა და თუშეთის) ხალხური სიმღერების პარმონიული ანალიზის ქრესტომათია. (1967-68). თავი: საკადანსო ფორმები (21 გვ.). (ცნობა კულტურის სამინისტროდან ჩატარებული მოხსენებების შესახებ) (№ 1601)
10. ქართული ხალხური სიმღერების (აღმოსავლეთ საქართველო) პარმონიული ანალიზის ქრესტომათია. (1966-67). I ნაწილი (№ 1513)
11. ლენინის სახე ხალხურ მუსიკალურ შემოქმედებაში. (1969-70). თანდართული სიმღერებით (7 გვერდი) (№ 1825)
12. Грузинские народные трудовые песни «Надури». 1964. Доклад на VII международном конгрессе. Москва
13. Форма коллективного труда «Нади» и грузинская четырехголосная песня «Надури». 1963. Доклад на конгрессе этнографов в Будапеште. Будапешт. 1965 (стр. 459-467).

ოსური ხალხური მუსიკა

ის ფაქტი, რომ ხალხური მუსიკა ყოველთვის იზიდავდა კომპოზიტორთა ყურადღებას, საყოველთაოდაა ცნობილი. საკმარისია, გავიხსენოთ რიმსკი-კორსაკოვი, რომლის შემოქმედებაც მხოლოდ ხალხური თემებითაა ნასაზრდოები. პ. ჩაიკოვსკიმ კი თავისი გენიალური მეოთხე სიმფონია ააგო რუსული ხალხური სიმღერის „Во поле березенька стояла“ თემაზე.

თუმცა, საეჭვოა, რომ ჯერჯერობით იმის მეთასედი იყოს გამოყენებული, რაც ინახება ხალხის წიაღში. მხედველობაში გვაქვს აქამდე უცნობი ოსური ხალხური სიმღერები.

დღემდე მე ჩაწერილი მაქვს 200-ზე მეტი სამხრეთ ოსური სიმღერა და ცეკვა, მაგრამ ეს მეასედიც არაა იმისა, რაც ამ კუთხეში არსებობს. აი, სად არის ამოუწურავი მარაგი მუსიკალური თემებისა სიუიტებისა და ოპერების, სიმფონიებისა და კვარტეტებისათვის!

პირველი, რაც თვალშისაცემია ამ სიმღერების ჩაწერისას, არის მათი ორხმიანობა. ოსები კვინტებში მღერიან. როგორც წესი, ერთი დამწყებია, დანარჩენები კი, რამდენიც არ უნდა იყონ ისინი – ორი, ოცი თუ ორასი (მაგ. ქორწილებში), კვინტაში მიჰყვებიან მას. ქვედა ხმას ოსები „ფარსაგს“ უწოდებენ.

სიმღერას დამწყები ძალიან მაღლა იწყებს (ტენორის ზღვრულ ბეგრაზე კვარტით ან კვინტით მაღლა). ამის შემდეგ მელოდია და შესაბამისად „ფარსაგიც“ ნელ-ნელა ჩამოდიან დაბლა და სიმღერა მთავრდება დაახლოებით ოქტავით დაბლა პირველ ტონთან შედარებით.

როგორც ვხედავთ, ჰარმონიის თვალსაზრისით, თავისი ორხმიანობის გამო, ოსური სიმღერა არ გამოირჩევა დიდი ღირსებებით. ამ მხრივ ის, რასაკვირველია, ვერ შეედრება ქართულ ხალხურ სიმღერებს...

სიმღერები „ასლანტ-ბეგი“, „ლარსაკ კუდაინად“, „თეიმუზ“, „ფაზატ“, „ძამბულად“, „სოსლან-ზაგარ“ და მრავალი სხვა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მზა მასალაა (გადამუშავების გარეშეც კი) სერიოზული არიებისათვის ინტერმეცოებისათვის.

სიმღერა „ძამბულად“ მე თვითონ სრულად და გადამუშავების გარეშე შემოვიტანე ინტერმეცოს სახით ოსურ ოპერა „ზამირაში“ (რომელზეც ამჟამად ვმუშაობ), მოვიხიბლე რა ამ სიმღერის სიღრმითა და იშვიათი სილამაზით.

ოსური სიმღერის სიღრმე იმდენად დიდია, რომ გაწაფულ ყურსაც კი გაუჭირდება ერთი მოსმენით ამის აღქმა.

ოსური მუსიკა ამოუწურავია თავისი „ცაგდ“-ებით. ასე უწოდებენ ოსები ცეკვას. ამ „ცაგდებს“ აქვთ ან ყაბარდოულის ან ლეკური ცეკვის ხასიათი. პირველი (ყაბარდოული) მღორე, ზომიერია, მეორე კი (ლეკური) – სწრაფი და მკვირცხლი.

თუმცა „ცაგდ“-ები მუსიკალური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანწილად ჩამოუვარდება „ზარაგ“-ებს, რომლებიც მელოდიური სიღრმითა და მახვილი მოდულაციებითაა გაჯერებული.

„ცაგდ“-ები მხიარული, მოძრავი ცეკვებია, თუმცა ჰარმონია საკმაოდ პრიმიტიული აქვს – ტონიკა-სობდომინანტა-დომინანტის მონაცვლეობით შემოიფარგლება.

დაბოლოს, ოსური მუსიკა, ისევე, როგორც ქართული, ერთხელ და სამუდამოდ ემიჯნება საყოველთაოდ „განთქმულ“ ნახევარტონებს, ესოდენ დამახასიათებელს ორიენტალიზმისათვის, რომელსაც ასე ენერგიულად ახვევენ თავს უცხოელი კომპოზიტორები კავკასიას.

ოსური მუსიკა უფრო ევროპული სტილისაა. სწორედ აქ იმალება გარკვეული საფრთხე იმისა, რომ ოსურმა ხალხურმა სიმღერებმა გადამუშავების შედეგად დაკარგოს ეროვნული იერსახე. ამისათვის საჭიროა კომპოზიტორების მხრიდან განსაკუთრებული სიფრთხილე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ევროპული ფორმებისა და დამუშავების მეთოდების გამოყენების შედეგად ოსური ხალხური მუსიკა ტიპურ ევროპულ მუსიკას დაემსგავსება, რაც მეტად არასასურველია.

ოსური მუსიკალური ფოლკლორი უახლოეს მომავალში უდაოდ დაიკავებს კუთვნილ ადგილს მსოფლიოს ხალხთა მუსიკალურ შემოქმედებაში. გადა ამისა, იგი გან-

დება უმრეტი წყარო, საიდანაც დიდი მუსიკოსები აიღებენ თემებს ოპერებისთვის, სიმფონიებისთვის და ა.შ.

1926

სულ ცოტა ხნის წინ ფოლკლორის ეროვნულმა ცენტრმა გამოსცა ოსური ხალხური სიმღერების აუდიო CD და ხანოტო კრებული, რომელშიც თავმოყრილია უნიკალური საარქივო მასალა (61 ნიმუში): თითქმის ერთი საუკუნის წინ ფიქსირებული ოსური სიმღერების იშვიათი ვარიანტები, რომელთა უმრავლესობა დღეს არც ყოფაში სრულდება და არც სცენაზე. იხ. ვებ-გვერდი

www.folk.ge

ჩეხი მუსიკოსი საქართველოში

იმ მუსიკოსთა შორის, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართული კულტურის განვითარებაში, გამოირჩევა ჩეხი მომღერალი და ქორმაისტერი იოზეფ რატილი. სიცოცხლის ბოლო 32 წელი მან საქართველოში გაატარა და ქართული ხალხური შემოქმედების პოპულარიზაციას მიუძღვნა.

რატილი დაიბადა 1840 წლის მარტში ჩეხურ სოფელ პარდუბიციში (ბოჰემია) უბრალო გლეხის ოჯახში. პრადის პედაგოგიური ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ მუშაობდა მასწავლებლად მშობლიურ სოფელში.

იოზეფ რატილის მეგობრებს უყურადღებოდ არ დარჩენიათ მისი ვოკალური მონაცემები, თუმცა, მორცხვ სოფლის მასწავლებელს აზრად არ მოსდიოდა მომღერლის სპეციალობაზე ფიქრი.

სოფელში რვა წლის მუშაობის შემდეგ, ი. რატილმა მეგობრებისა და სპეციალისტების რჩევით ჩააბარა პრადის კონსერვატორიაში. კონსერვატორიის დამთავრების შემდეგ იგი რამდენიმე წელი მღეროდა პრადის, ტეპლიცისა და სხვა ქალაქების საოპერო თეატრებში.

1878 წელს ი. რატილი მიიწვიეს ჰელსინგფორსის საოპერო თეატრში, შემდეგ კი გასტროლებით მოიარა რუსეთის სხვადასხვა ქალაქები. 1880 წელს იგი რუსულ დასთან ერთად ჩამოვიდა თბილისში, სადაც ხუთი წლის მანძილზე იყო საოპერო თეატრის სოლისტი. 1886 წლიდან რატილმა სცენა დატოვა და პედაგოგიურ მოღვაწეობას შეუდგა.

ი. რატილი გაიტაცა ქართული ხალხური სიმღერების სილამაზემ და თვითმყოფადობამ.

მან დაიწყო ხალხური მუსიკის ჩაწერა და შესწავლა, რამაც დააახლოვა ქართული პოეზიის კორიფეებთან – ილია ჭავჭავაძესთან და აკაკი წარეთელთან, უდიდეს ქართველ პედაგოგთან იაკობ გოგებაშვილთან, ცნობილ პუბლიცისტთან სერგო მესხთან, ქართული მუსიკის გამოჩენილ მოღვაწეებთან – ხ. სავანელთან, ფ. ქორიძესთან, მ. ბაღანჩივაძესთან, ი. კარგარეთელთან, ზ. ჩხიკვაძესთან და სხვ.

მათთან მეგობრობამ რატილს კიდევ უფრო გაუღვივა ქართული მუსიკალური ფოლკლორისადმი ინტერესი. მან მთელი თავისი შესაძლებლობები, ცოდნა და გამოცდილება მიუძღვნა ქართული ხალხური სიმღერის გუნდს. ეს გუნდი 1885 წელს ჩამოაყალიბა ქართველმა მუსიკალურმა ეთნოგრაფმა და საზოგადო მოღვაწემ ლ. აღნიაშვილმა. ი. რატილმა მოკლე ხანში მოახერხა მაღალმხატვრული საგუნდო კოლექტივის შექმნა, რომელმაც მალე ფართო პოპულარობა მოიპოვა.

ამ გუნდის პირველი გამოსვლა 1886 წლის 15 ნოემბერს შედგა. საზოგადოება მოუთმენლად ელოდა ამ კონცერტს. როგორც გაზეთები იუწყებოდნენ, ი. რატილი გუნდთან წელიწადზე მეტ ხანს მუშაობდა და კარგად შეისწავლა შესასრულებლად საკმაოდ რთული ქართული სიმღერები („კუჩხა ბედინერი“, „გურული ოდელია“, „წაიყვანეს თამარ ქალი“ და სხვ.) პირველმა კონცერტმა დიდი პუბლიკა მიიზიდა და პრესის აღფრთოვანებული გამოხმაურება მოიპოვა. გაზეთმა „ივერიაში“ მას რამდენიმე სტატია მიუძღვნა.

კონცერტის წარმატებამ გაათამაშა რატილი. მან მნიშვნელოვნად გააფართოვა გუნდის რეპერტუარი და მისი მოღვაწეობის ჩარჩოები: ქართული სიმღერის კონცერტები ეწყობოდა არამარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. 1890 წელს ქართულმა გუნდმა კონცერტები ჩაატარა პიატიგორსკსა და ესენტუკში.

ცნობილია, რომ ერთ ასეთ კონცერტს ქ. არმავირში ესწრებოდა დ. არაყიშვილი, შემდგომში ცნობილი ქართველი კომპოზიტორი. სწორედ ი. რატილის გუნდის შესრულებიდან მიღებულმა შთაბეჭდილებებმა გადააწყვეტინა დ. არაყიშვილს მუსიკალური მოღვაწეობის დაწყება.

ი. რატილის გუნდში მღეროდნენ ახალგაზრდა ძმები ფალიაშვილები – ივანე და ზაქარია (ერთ-ერთი მათგანი სოლო პარტიებსაც მღეროდა). გუნდში სიმღერამ უდაოდ ნაყოფიერი ზეგავლენა მოახდინა ძმებზე, განსაკუთრებით ზაქარიაზე, რომელმაც მთელი თავისი ცხოვრება ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების შესწავლასა და შემოქმედებით გადამუშავებას მიუძღვნა.

იმ დროის ერთ-ერთ გაზეთში შემონახულია ი. რატილის გუნდის კონცერტის აღწერა: „აიწია ფარდა და ჩვენ დავინახეთ 10-12 წარმოსადგეი, ზომიერად თავშეკავებული ახალგაზრდა ეროვნულ სამოსში, ქულაჯებში, რომელთა წინ იდგა ფრაკში გამოწყობილი ი. რატილი – სასიამოვნო გარეგნობის, საშუალო სიმაღლის ხანში შესული ადამიანი სათვალთ. გუნდი ასრულებდა სიმღერებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან – ქართლურს, კახურს, იმერულს, მეგრულს, გურულს და რამდენიმე ევროპულ სიმღერასაც“.

ზოგჯერ, სიმღერების შესრულების შემდეგ ხდებოდა „ცოცხალი სურათების“ დემონსტრირება მუსიკალური თანხლებით. გამოდიოდა სიმფონიური ორკესტრი, რომელიც ასრულებდა მ. ბალანჩივადის „ქართულ პოპურს“.

ი. რატილი თვითონაც ასრულებდა სოლო სიმღერებს; ერთ-ერთ რეცენზიაში ვკითხულობთ: „საოცარია, რომ ი. რატილმა თავის თავზე აიღო ასეთი რთული საქმე და წარმატებით აითვისა კოლორიტი და ნიუანსები. სიმღერა „ორთავ თვალის სინათლე“ მან ისეთი ოსტატობით იმღერა, რომ აკლოდისმენტებისაგან მთელი თეატრი ზანზარებდა“ („ივერია“, 1890. №179).

თავდაპირველად ქართული გუნდის შემადგენლობაში შედიოდა რამდენიმე მამაკაცი. მოგვიანებით კოლექტივი შეივსო ქალთა ვოკალური ანსამბლით, რომელიც ასევე მონაწილეობდა კონცერტებში.

გარდა ქართული ხალხური სიმღერებისა, ი. რატილმა გუნდს შეასწავლა მშობლიური ჩეხური ფოლკლორის რამდენიმე ნიმუშიც. მათ შორის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ოთხი ჩეხური სიმღერა – „აღსდექ, გმირთა-გმირო“, „ჩუხჩუხით ჩამორბოდა“, „ლაჟვარდ ცაზე“ და „მიდის გემი“. ამ სიმღერებმა მსმენელის დიდი სიმპათია დაიმსახურა და მალე დამკვიდრდა ყოფაში. განსაკუთრებული პოპულარობით ისინი ახალგაზრდულ წრეებში სარგებლობდა. მუსიკის მოყვარულებმა ეს სიმღერები ქართული ტექსტებით მშობლიურად აღიქვა. ისინი ამჟამადაც ხშირად ისმის ქართული ხალხური სიმღერის კონცერტებზე.

იოზეფ რატილი, ასევე ცნობილია, როგორც ქართული ხალხური მუსიკალური შემოქმედების შემგროვებელი და უზადო შემსრულებელი. მის მიერ ჩაწერილი მუსიკალური მასალა (ინახება ზ. ჩხიკვაძის არქივში) მოიცავს ხალხური სიმღერის 30-ზე მეტ ნიმუშს. ყველა მათგანი, რომლებიც რატილმა სახალხო მომღერლებისა და თავისი გუნდის მონაწილეებისაგან ჩაიწერა, არაერთხელ შესრულდა კონცერტებზე. განსაკუთრებული

წარმატებით სარგებლობდა რატილის მიერ გადამუშავებული სიმღერები: „ოს იძრა“, „მაღლა მთას მოდგა“, „ქალსა ვისმე“, „მიყვარს ამფერად სუფრა გაშლილი“, „ქვედრულა“, „ავთანდილ გადინადირა“, „მზეო ამოდი“, „ხელხვაგი“, „დღეს მერცხალი შემოფრანდა“, „გუთნური“, „ალილო“ და სხვ. ეს სიმღერები დღესაც პოპულარულია.

მუშაობის პირველ წლებში ი. რატილმა გუნდთან ერთად შეისწავლა 100-ზე მეტი სიმღერა, რაც მის დაუცხრომელ ენერჯიაზე მეტყველებს. თუმცა, ამ სიმღერებიდან მხოლოდ ერთის გამოცემა მოხერხდა. ესაა საშობაო სიმღერა „ალილო“, რომლის ყდაზე აწერია: „I რვეული“. ეს იმას ნიშნავს, რომ რატილი გეგმავდა სიმღერების სერიის გამოცემას, თუმცა ვერ განახორციელა ეს ჩანაფიქრი.

იოზეფ რატილი გარდაიცვალა ტფილისში 1912 წელს.

ქართულმა გუნდმა ი. რატილის ხელმძღვანელობით აღადგინა მრავალი ძვირფასი, თითქმის დავიწყებული სიმღერა. რატილის თანამედროვენი ყველანაირად ეხმარებოდნენ კოლექტივს, მონაწილეობდნენ საგუნდო დამუშავებებისა და სანოტო ჩანაწერების შექმნაში. ზოგიერთი ამ ჩანაწერებიდან გამოქვეყნდა სასიმღერო კრებულებში XIX საუკუნის ბოლოს.

რატილის გუნდის კონცერტებმა პროგრესულად მოაზროვნე ქართველებს ქართული მუსიკალური საზოგადოების ორგანიზების იდეა გაუჩინა. ხალხური სიმღერების შესანიშნავმა შესრულებამ მათ დაანახა ეროვნული ოპერის შექმნის შესაძლებლობა. „წერილში მეგობრისადმი“, რომელიც გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა, ვკითხულობთ (1890 წლის 21 აგვისტო):

„ისევე, როგორც გიორგი ერისთავი გვევლინება ქართული თეატრის ფუძემდებლად, ვინ იცის, იქნებ ი. რატილი იქცეს ქართული ოპერის ფუძემდებლად... ამ კონცერტზე მე ვიგრძენი ქართული ოპერა. რა აზრები არ მომდიოდა თავში და რა ოცნებებით არ იყო ისინი გამსჭვალული, როცა მე ვუსმენდი რატილის გუნდს. ალბათ, მოვა დრო, როცა შეიქმნება ქართული ოპერა ჩვენი ისტორიული მატრიანეების მიხედვით და რატილის მემკვიდრეები – მომღერლები გვიმღერებენ რაიმეს თამარ მეფის ცხოვრებიდან ან გიორგი სააკაძის გმირობის შესახებ...“

შემონახულია თვით რატილის შესანიშნავი შეფასება ქართული ხალხური მუსიკისა: „მხოლოდ ის ერი გვევლინება ერად, მხოლოდ ის ხალხია ხალხი, რომელიც შეინარჩუნებს თავის ენას, მელოდიას (მუსიკას – რედ.) და თვითმყოფადობას. შეუფასებელ განძს წარმო-

ადგენს ადამიანისათვის მშობლიური ენა, მშობლიური საგალობლები. შეუძლებელია კვდომა ან გადაგვარება ხალხისა, რომელიც ფლობს მდიდარ ენას, მელოდიებსა და სიმღერებს. საქართველოს ყველა კუთხეში იმდენად მრავალფეროვანი მელოდიები (ხალხური სიმღერები – რედ.) და საგალობლებია შემორჩენილი, რომ მე მიჭირს დავასახელო სხვა რომელიმე ქვეყანა, რომელიც მას შეედრება ამ მხრივ. განსაკუთრებით მდიდარია საქართველო საგუნდო სიმღერებით, რომელთა შორისაა ევროპული სმენის მომწესხველი ნამდვილი სიმფონიები“.

ასე შეაფასა ქართული ხალხური მუსიკა ნიჭიერმა ჩეხმა მუსიკოსმა, რომლისთვისაც საქართველო იქცა მეორე სამშობლოდ. თავისი ცხოვრების ყველაზე ნაყოფიერი ხანა მან მიუძღვნა ქართული მუსიკალური კულტურის განვითარებას.

გრიგოლ ჩხიკვაძე
(„სოვეტსკაია მუზიკა“, 1955, №8)

ერთი სიმღერის ისტორია

„ლილე“

სვანური სიმღერის სხენებისას ქართული მუსიკის ყველა მოყვარულსა და დამფასებელს ალბათ პირველად სწორედ სიმღერა *ლილე* გაახსენდება. ქართულ ცნობიერებაში *ლილეს* გამორჩეულ ადგილზე ქართველი პოეტების მიერ მისი ხშირი მოხსენიებაც მეტყველებს. თუმცა ამ საყოველთაოდ ცნობილი სიმღერის მიღმა ჯერ კიდევ ძალიან ბევრი ამოუცნობი და ბუნდოვანი საკითხი იმალება. ხშირად სიმღერას „ლილეო“-დ მოიხსენიებენ, რაც არ არის მართებული. სწორია „ლილე“, ბოლო „ო“ მიმართვის გამომხატველია. საინტერესოა ისიც, რომ ამ სიმღერის პირველი ჩანაწერი (ვგულისხმობ სიტყვიერ ტექსტს) „ლილა“-ს სახელითაა დაფიქსირებული.

ზოგიერთი ცნობით, *ლილე* პირდაპირი მნიშვნელობით გათენებას, მზის ამოსვლას – სინათლეს ნიშნავს. გადატანითი მნიშვნელობით საკაცობრიო იმედს, სიცოცხლის მთავარ არსს – მხეს, რომელსაც შეუძლია სიკეთე მოუტანოს ქვეყნიერებას. უცნაურია, მაგრამ სახელი *ლილე/ლილა* მხოლოდ სიმღერაში გვხვდება, სვანურ მეტყველებაში კი – არა.

ლილეს ქართული თარგმანი ასეთია

„ჰოი და ლილე და

დიდება მთავარანგელოზებს!

ვოი და ლილე, ჰო!

შენი დიდებითაა სავსე, ოქროს ზღუდე გარტყია,

შესაწირავი შენი ხარები მაჩხფარის ქედზე ბულრაობენ;

მოედანი გადათხრილია, ხარების ნაბურღავები;

შესაწირავი შენი ვაცები ქელიდან ქედზე დააბოტებენ.

შესაწირავ შენს ვერძებს დაგრეხილი რქები ედგათ;

გარეთ შენი იალადები არჩვითა და შუნითაა სავსე;

მოედანი გადაგიტყავებია შესაწირების დაკვლით.“

ლილეს ფესვები შორეულ წარსულში იკარგება. ზოგის აზრით, *ლილე* „ჰიმნია უმაღლეს ღვთაებაზე“, ზოგი სიმღერას მთვარეს უკავშირებს, ხოლო ყველაზე უფრო პოპულარული და გავრცელებული შეხედულების თანახმად, *ლილე* მზის სადიდებელი ჰიმნად მიიჩნევა. რაც შეეხება მთავარანგელოზების მოტივს, ის ტექსტში ქრისტიანულ ხანაში უნდა დამკვიდრებულიყო.

ამგვარად, ლილეს ტექსტი ჩვენამდე არ მოღწეულა უცვლელი სახით, მასში შექსოვილია სხვა დარგობრივ ღვთაებათა საგალობლებიდან მომდინარე ფრაზები.

ლილეს ტექსტში მოხსენებულია ოქროს თასები, ოქროსრქიანი ხარები და ვერძები. ოქრო ამ შემთხვევაში მზის სიმბოლურ გამოვლინებად აღიქმება და, უმეტეს შემთხვევაში, სწორედ ეს განაპირობებს ლილეს მზისადმი აღვლენილ ჰიმნად მოხსენიებას. სიმღერაში კი მზე საერთოდ არ იხსენიება. ტექსტში მოხსენებულ ცხოველებს ოქროს რქები იმიტომ აქვთ, რომ ისინი ღვთაებრივი, წმინდა ცხოველები და საკრალური აქტის მონაწილენი არიან. ოქრო იმპერეციურ ბინადართათვის დამახასიათებელი სიმბოლიკაა და არა მხოლოდ მზისა. ზოგადად კი აქ მოცემულია ტიპური კოსმიური მითური სურათი, ფრიად გავრცელებული სხვადასხვა ვერსიით ქართულ ფოლკლორში: კოსმიური სვეტი (//კოშკი), რომლის ძირში ვეშა წყარო (//მდინარე) ამოდის, ხის თავში შევარდენი (//ქორი) ზის (//ფრენს), მის ძირში კი ოქროსრქიანი ჯიხვები (სხვა ვერსიით – ირმები) წვანან.

ქართულ მეცნიერებაში გამოთქმულია მოსაზრებაც, რომ სიმღერა ლილეს მთვარის თაყვანისცემის გადმონაშთია და არა მზის. ილია გაგულაშვილის აზრით, ლილეში გადმოცემული ოქროსრქიანი ველური ხარების ბუღრაობა დიდი ღმერთის სახელზე გამართული საწესო დღეობის ამსახველი მოტივია და ეს ერთ-ერთი საბუთია, რომ ლილე „ხოშა ღერმეთის“ – უზენაესი ღმერთის სახელზე იმღერებოდა. საგულისხმოა ტექსტის შემდეგი ფრაგმენტი: „დიდება ძლიერებას შენსას! შენს დიდებას არა გვირჩევენია რა“. ასეთ უმაღლეს ღვთაებად კი უძველეს პერიოდში მთვარე იყო აღიარებული. ქართულ წარმართულ პანთეონში ცნობილი დიდი ღმერთი მთვარის კულტის ბაზაზე მოგვიანებით განვითარებული სახეა და არსებითად ლუნარულ ღვთაებათა ერთ-ერთ ვერსიას წარმოადგენს. ამას გარდა, გამოთქმა „მისი მოჭედილი აბჯარი“ ან „მოჭედილი მისი თოფები“ მამრული საწყისი მქონედ წარმოგვიდგენს მიმართვის ობიექტს. ასეთად კი ღვთაებრივი მეუფე, მთვარეა ცნობილი. მზეს ქართულ მითოსში მდედრული საწყისი აქვს. ეს გარემოება კი თავისთავად ნიადაგს აცლის ლილეს მიმართვის ობიექტად მზის აღიარებას. ლილე ღვთაების სახელი ან ერთ-ერთი ეპითეტი იყო, რომლის შინაარსი დაკარგული ჩანს.

ვერბალური ტექსტის შინაარსის, მუსიკალური ენის კანონზომიერებისა და შესრულების ფორმის გათვალისწინებით, სიმღერა

ლილეს ძნელია ერთ რომელიმე ეპოქას მიაკუთვნო. მისი ყველაზე ცნობილი ვარიანტი სვანურ საკულტო სიმღერათა იმ რიგს განეკუთვნება, რომელსაც თავად სვანები საგალობლებად მოიხსენიებენ. მაგრამ თუკი ძველ ფონო და სანოტო ჩანაწერებს გადავხედავთ, აღმოვაჩინოთ, რომ ლილეს ვარიანტების უმეტესობა საფერხულო წყობისაა. საფერხულო ლილეში მუსიკალური და საცეკვაო ფრაზა ერთმანეთს არ ემთხვევა. აღმოჩნდა, რომ საფერხულო ლილეს ჰანგი და აგებულება საოცრად ჰგავს სვანურ სიმღერას დიდება თარინგ ზელარს. ტრადიციული ქართული ტერმინი რომ გამოვიყენოთ, ეს საფერხულოები ერთ „სმაზე“ გაწყობილი. ამას გარდა, სიმღერების ტექსტიც ერთმანეთის მსგავსია. აქედან გამომდინარე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ დიდებათა უძველესი წარმოშობის სიმღერაა და მასში წარმართული ტექსტი ქრისტიანულითაა ჩანაცვლებული.

ამგვარად, ლილეს საფერხულო წყობა და არქაული უღერადობა მის სიძველეს ცხადყოფს, ვერბალური ტექსტის „სიჭრელეს“ კი სხვადასხვა ეპოქის შესაძლო დანაშრეგები განაპირობებს, რის გამოც მეცნიერები ლილეს სხვადასხვა კულტსა და ღვთაებას უკავშირებენ.

ოთარ კაპანაძე

ლილე

♩ = 81

I გუნდი

ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო - რინ გვა - ო -
 ო ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო - რინ გვა -
 ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო - რინ გვო -

II გუნდი

ში - ა და ვო - ღი - ვო ლი - ლე ო ვო - ღი - ვო - ო
 ში - ა და ვო - ღი - ვო ლი - ლე ო ვო - ღი - ვო - ო
 ში - ა და ვო - ღი - ვო ლი - ლე ო ვო - ღი - ვო - ო

ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო -
 ლი - ლე და ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო -
 ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ო -

რინ გვო - მა - ში - ა და ო - ღი - ვო ლი - ლე
 რინ გვო - მა - ში - ა და ო - ღი - ვო ლი - ლე
 რინ გვო - ში - ა და ო - ღი - ვო ლი - ლე

I გუნდი

ო შაჲ და ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ვო ხო - შა - მა ღერ - მა - თა შაჲ და ლი - ლე
 ო შაჲ და ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ვო ხო - შა - მა ღერ - მა - თა შაჲ და ლი - ლე
 ო შაჲ და ლი - ლე - ო ი - სგვა - მი დი - ღა - ბი - ვო ხო - შა - მა ღერ - მა - თა შაჲ და ლი - ლე

II გუნდი

შამ ღა ლი-ლე-ო ი-სვეა-მი დი-ღა-ბი-ვო ხო-შა-მა ღერ-მა-თა შამ ღა ლი-ლე

I გუნდი

შამ ღა ლი-ლე-ო კამ-ნა-რი ჯირ-ღა-ხი-ვო სგაშ-ლა-ლა-გე-ნა-ღა შამ ღა ლი-ლე

II გუნდი

შამ ღა ლი-ლე-ო კამ-ნა-რი ჯირ-ღა-ხი-ვო სგაშ-ლა-ლა-გე-ნა-ღა შამ ღა ლი-ლე

I გუნდი

შამ ღა ლი-ლე-ო დი-ღა-ბი დი-ღა-ბი-ვო ხო-შა-მა ღერ-მა-თა შამ ღა ლი-ლე-ო